

Міністерство освіти і науки України
Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів)

Червонописький С.В.

Костиря А.А.

Сіроштан В.Г.

Локальна війна в Афганістані

(25 грудня 1979 – 15 лютого 1989 рр.)

(методичні рекомендації для проведення лекційних занять)

рекомендовано Міністерством освіти і науки України

лист МОН від 25.07.06 № 1/11-4567

Київ, 2006

Мета лекції. Розкрити перед студентами майже невідому широкому загалу історичну правду про війну в Афганістані 1979-1989 років та становлення і розвиток руху ветеранів афганської війни в Україні. Для досягнення цієї мети пропонується зосередитись на найбільш спірних, неоднозначних проблемах війни, запропонованих в плані лекції.

План лекції

1. Вступ
 2. Причини й початок війни в Афганістані. Афганістан. Коротка історико-географічна довідка.
 3. Періодизація війни в Афганістані Мужність та героїзм радянських воїнів.
 4. Ціна та оцінка війни.
 5. “Афганський” рух в Україні. Основні напрямки діяльності, структура УСВА.
 6. Висновки
- Питання для самоконтролю
- Теми рефератів
- Список рекомендованої літератури
- Додаток 1. Коротка хронологія війни в Афганістані

Методичні рекомендації

1. У вступі необхідно відзначити, що в череді локальних воєн та збройних конфліктів другої половини ХХ століття, в яких приймали участь Збройні сили СРСР, найбільш масштабною і трагічною стала афганська війна.

2. Розглядаючи перше питання необхідно дати коротку історико-географічну довідку про Афганістан та розкрити внутрішньополітичну ситуацію в цій країні, яка склалася після Саурської (квітневої) революції 1978 року. Аналізуючи причини й початок війни в Афганістані 1979-1989 років важливо наголосити, що рішення про введення Обмеженого контингенту

радянських військ (ОКРВ) до Афганістану приймалося важко і не одразу, що головні причини війни полягали в тогочасному протистоянні двох наддержав - СРСР і США в умовах “холодної війни” та панування адміністративно-командної системи в СРСР на чолі з КПРС, з її ідеологічною тезою про надання “інтернаціональної допомоги” усім трудящим світу, які ведуть революційну боротьбу за національне визволення. Проте Афганістан ще перебував на рівні родинно-племінних, кланових відносин.

3. Розглядаючи третє питання бажано навести періодизацію афганською війни, наголосивши, що спочатку планувалося введення військ на короткий термін. Однак війна затягнулася майже на 10 років. Слід особливо наголосити, що всі ці роки радянські солдати і офіцери гідно виконували бойові накази, проявивши при цьому масовий героїзм і мужність.

4. Четверте питання присвячене розгляду найбільш спірних питань, як ціна війни та її оцінка. Трагічну данину сплатила Україна афганській війні, в підтвердження чого необхідно навести конкретні дані про втрати. Проте молох війни забирає життя й сьогодні.

Оцінок війни існує чимало. Проте найбільш об’єктивною є оцінка II з’їзду народних депутатів СРСР в грудні 1989 року, який визнав помилкою рішення Політбюро ЦК КПРС про введення військ до Афганістану, але визнав мужність та героїзм радянських воїнів, які чесно виконали свій інтернаціональний обов’язок. На це потрібно звернути особливу увагу студентів. Як і на те, що це була “дивна” війна, яка не підпадає ні під одне із класичних визначень ООН, таких як “агресія”, “окупація”, “інтервенція”, перший досвід боротьби з ісламським фундаменталізмом та тероризмом.

Тісно переплетені з оцінкою війни її підсумки та уроки, які також необхідно навести.

5. При вивченні п’ятого питання треба насамперед з’ясувати, в яких умовах формувався “афганський” рух в Україні, репрезентований насамперед Українською Спілкою ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів) (УСВА), які основні напрямки діяльності та структура Спілки .

6. В висновках необхідно підвести деякі підсумки розгляду питання. Слід наголосити, що афганська війна нічому не навчила новітніх політиків, про що свідчать війна в Чечні, Іраці, інші локальні війни як в світі, так і на теренах колишнього СРСР.

Вступ

Більш ніж 60 років минуло після закінчення Другої світової війни. Проте для широкого загалу залишається невідомим те, що після 1945 року війська СРСР приймали участь в *24 локальних війнах і збройних конфліктах на території 16 іноземних держав*. Цей факт партійно-радянське керівництво офіційно визнало тільки в червні 1989 року. Бойові дії велись в *Китаї* (1946 – 1949 рр.; 1950), *Північній Кореї* (1950 – 1953), *Угорщині* (1956), *Лаосі* (1960–1963; 1964 – 1968; 1969 – 1970), *Алжирі* (1962–1964), на *Кубі* (1962 – 1963), в *Єгипті* (1962 – 1963; 1969 – 1972; 1973 – 1974), *Йемені* (1962 – 1963), у *В'єтнамі* (1965 – 1974), в *Сирії* (1967; 1973), *Чехословаччині* (1968 – 1969), *Камбоджі* (1970), *Бангладеш* (1972–1973), *Анголі* (1975 – 1979), *Мозамбіку* (1975 – 1979), *Сомалі* (1977) *Ефіопії* (1977 – 1979), *Нікарагуа* (1980–1990).

Найбільш масштабною, тривалою і трагічною з локальних воєн була війна в Афганістані. Вона розпочалася 25 грудня 1979 року і закінчилася 15 лютого 1989 року. Війна в Афганістані тривала 3340 пекучих днів і холодних ночей. У цей період кожної доби гинув один і отримували поранення два вихідці з України. 160.375 призваних з України, а всього 546.255 радянських воїнів пройшло через афганське пекло.

Афганська війна належить до тих подій ХХ століття, які ще не знайшли свого повного й об'єктивного висвітлення та аналізу. Вона залишається “білою плямою” новітньої історії. Причина замовчування війни в Афганістані радянською історіографією відома. Тодішня влада намагалася приховати її. Існував навіть спеціальний циркуляр, який чітко регламентував, дозував інформацію про події в Афганістані в 1980-і роки. В закритих листах ЦК КПРС навіть комуністам не казав правду про причини війни, її перебіг, ціну. Однак і

новітня історіографія, взявши за основну мету “висвітлення злочинів партійно-радянського керівництва”, проходить повз війну в Афганістані, ціна якої – майже 77 тисяч загиблих, поранених, інвалідів. Серед них кожний 5-й з України.

На відміну від Великої Вітчизняної війни, яка залишила кривавий слід в кожній родині, війна в Афганістані багатьох людей не зачепила. Вона не стала загальним лихом для всього народу, а стала бідною тільки для тих, хто приймав в ній участь, та для їхніх родин. Для більшості ж афганська війна була та й залишається далекою, чужою й невідомою. Такому становищу сприяло і сприяє, окрім тотального замовчування драматичних подій в Афганістані, бойової діяльності Обмеженого контингенту радянських військ в Афганістані (далі – ОКРВ), ще й ставлення до війни, бінарне протистояння, слабка джерельна база.

Незважаючи на те, що бібліографія афганської війни нараховує більш ніж 300 найменувань, це в основному меморіальна (Книги Пам’яті), художня (романи, нариси, вірші) література, мемуарні статті та інтерв’ю учасників бойових дій. Найбільш повно проблеми війни в Афганістані розкриваються в книгах О.Ляховського, мемуарах генералів Б.Громова, В.Варенникова, М.Гарєєва.

В нашому суспільстві давно назріла необхідність ліквідувати дефіцит правдивої інформації про афганську війну. В кінцевому рахунку не існує історії поганої чи гарної, вона завжди повина бути неупередженою незалежно від політичних пристрастей. Тому дуже важливо знати свою історію, об’єктивно оцінювати події минулого, щоб не допустити повторення колишніх помилок сьогодні і в майбутньому. Темі “невідомої” війни в Афганістані 1979-1989 років, пам’яті загиблих на тій війні й присвячується ця лекція.

Питання 1. Причини й початок війни в Афганістані.

Афганістан (з 27. квітня. 1978 р - Демократична Республіка Афганістан (ДРА), з листопада. 1987 - Республіка Афганістан (РА), з квітня. 1992 - Ісламська держава Афганістан (ІДА), з вересня.1996 - Ісламський Емірат Афганістан (ІЕА) – держава на південному заході Азії. На півночі до 1991 р. Афганістан кордон з СРСР, після розпаду Союзу граничить з Таджикистаном, Узбекистаном, Киргизією, а також Пакистаном, Іраном, Індією, Китаєм. Загальна площа 647,5 тис. кв. км. 1979 р.. населення складало – 14,5 млн. осіб, 1987 р. – 16, 1 млн. За національною ознакою більше половини - афганці (пуштуни). Мешкають також більш ніж 20 народностей: таджики, узбеки, хазарейці, чараймаки, туркмени та ін. Майже 3 млн. - кочовики. Народності поділяються на племена, а ті в свою чергу – на клани, роди, родини. Державна мова - пушту и дарі (афганський діалект персидської мови). Територіально країна поділена на 34 вілоята (провінції). Столиця - Кабул. Пануюча релігія - іслам (80%-суніти, 18%-шиїти), тому устрій життя афганців регулюється нормами шариату мусульманської релігії. Зважаючи на родоплемінний устрій і на пануючу релігію завжди реальну владу на місцях мали старейшини та мули (священики). Афганці гордий і свободолюбивий народ. На протязі віків вони завжди билися зі зброєю за свободу. В залежності від масштабів і цілей, війни поділялися по типам: кривава помста, війна між племенами, з центральним урядом, а також священна війна мусульман – джихад- за іслам і шаріат. В останніх двох випадках племена об'єднувалися.

Вищий орган влади періода афганської війни 1979-1989 рр. - Революційна Рада, виконавча – Рада Міністрів. Глава держави - голова Ревради, він же головнокомандувач збройними силами і голова Ради оборони, генеральний секретар ЦК НДПА. Ці посади під час війни обіймали Х.Амін, Б.Кармаль, Наджибулла.

Перші державні утворення на території Афганістану виникли в 16 столітті. В середині 18 століття існувала централізована Дурранійська держава. Спроби Великобританії підкорити Афганістан під час трьох воєн (1838-1842, 1878-1870, 1919) потерпіли невдачу. Однак внаслідок другої війни вона домоглася контролю над зовнішньополітичною діяльністю. 1893 р. під тиском англічан була проведена так звана «лінія Дюранда», внаслідок чого із політичної юрисдикції Кабулу було виведено територію, на якій проживало більше третини населення. Це розчленування є головною причиною прикордонних

конфліктів Афганістану з сусідніми країнами, які виникають з 19 століття до сьогодні. Після третьої війни Афганістан проголосив незалежність. Дипломатичні відносини з радянською Росією налагодилися одразу в 1919, а 1923 р. СРСР и Афганістан обмінялися посольствами.

Більш ніж $\frac{3}{4}$ території Афганістану зайнято горами Гіндукуша, Паропаміза, Паміра, Хазараджата, Сулеймановими и Східно – Іранськими висотою від 2 до 7,5 тис. м. Східна рівнина и пустелі (Приамудар'їнська, Регістан, Баква, Дашті-Марго, Дашті-Наумід) займають близько третини території країни. Тільки 5% - родючі долини та оазиси. Клімат субтропічний, сухий, с великими коливаннями температур: влітку до 50 градусів тепла, взимку до 30 градусів морозу. Осадків-300-400 мм в рік в основному - з січня по квітень, в горах до 800 мм. Річки-Амудар'я, Мургаб, Геріруд, Гільменд, Кабул, Фарахруд та їх притоки течуть в важкопрохідних ущелинах. Переважаюча пустельна та напівпустельна рослинність.

Надра Афганістану вивчені недостатньо, проте відомі заклади вугілля, нафти, газу, заліза, камяної солі і напiкоштовних каменiв. Афганістан - аграрна країна, близько 90% населення зайнято в сільському господарстві. Землеробство розвинуто головним чином в долинах річок. Вирощується пшениця, ячмінь, рис, картопля, овочі, розвинуто виноградарство і садівництво. Важливе місце займає кочове і напівкочове скотарство. Відносно розвинуті текстильна та харчова промисловість, первина обробка сільгоспсировини. Грошова одиниця – афгані = 100 пулам. Залізничне сполучення відсутнє. Газопроводів-294 км, довжина. автодоріг-19,1 тис. км, в т.ч. с твердим покриттям 8,1 тис. км (1984). Межнародні аеропорти в Кабулі і Кандагарі.

1965 року в країні нелегально створюється Народно – демократична партія Афганістану (далі – НДПА), яка проголосила марксистсько – ленінські гасла. Очолив партію письменник Н.М.Таракі. Однак майже одразу партія розкололася на два крила – “Хальк” (“Народ”), яку очолив Н.Таракі з його лівацькими поглядами та намаганнями. Б. Кармаль став на чолі більш поміркованого крила НДПА “Парчам” (“Прапор”). Організаційний розкол наніс

значну шкоду не тільки НДПА, а й всьому демократичному руху в країні. 1970-ті роки характеризуються перманентною політичною кризою в Афганістані. 1973 року за активної участі армії в країні відбувся державний переворот. На зміну монархії короля Закір-шаха прийшов республіканський устрій на чолі з президентом М.Даудом. В країні розгорнулася гостра боротьба серед різних політичних сил щодо обрання шляхів подальшого розвитку. В таких умовах в липні 1977 року відбувається об'єднавча конференція НДПА. Н.М.Таракі обирається генеральним секретарем ЦК НДПА, а Б.Кармаль – секретарем. Проте, як показали подальші події, об'єднання халькістів та парчамістів носило формальний характер.

27 квітня 1978 року силами армії знову було здійснено державний переворот і до влади прийшла НДПА на чолі з Н.Таракі. Однак по аналогії з Великою жовтневою революцією в Російській імперії 1917 р. цей поверхневий, воєнний переворот проголосили Саурською (по назві місяця в Афганістані) революцією. Країна отримала назву “Демократична Республіка Афганістан” (далі - ДРА). Нова влада проголосила, що через п'ять років буде побудована держава диктатури пролетаріату (при відсутності його), закладені основи соціалізму, ліквідована релігія, вирішене національне питання, а найближчим часом проведена земельна реформа. Її сенс полягав в тому, що надлишки землі без компенсації відберуть у багатих землевласників і роздадуть дехканам (селянам). НДПА і до цього не користувалася великим авторитетом в країні і, зрозуміло, що висунута програма і початок її здійснення одразу визвали опір старейшин племен і священослужбовців (мул).

Воєнний поверховий переворот, здійснений невеликою групою людей, підтриманих армією і частиною дрібної буржуазії, внаслідок якого до влади прийшла НДПА, порушив баланс сил, а проголошені соціалістичні гасла були розцінені США як посилення позицій СРСР. Проте партія не готова була здійснити, а народ не готовий був сприйняти нововведення в об'єктивних традиційних родоплемінних, релігійних умовах Афганістану. Правляча партія – НДПА не змогла добитися єдності партійного й державного керівництва ДРА,

відпрацювати гнучку внутрішню політику, засновану на традиційних формах і методах правління, що забезпечило б поступовість перетворень в руслі релігійно-національних ідеалів, вирішення (або хоча б зменшення гостроти) національної проблеми, привернення на свій бік більшості населення та звуження соціальної бази опозиції. Громадянська війна в Афганістані, яка розпочалася відразу ж після квітневого перевороту, дестабілізувала становище в середньоазіатському регіоні, втягла в свою орбіту нові райони.

15 березня 1979 року спалахнув великий антиурядовий заколот в Гераті, до якого пристали і військові частини гарнізону. Влітку антиурядові виступи охопили значну частину сільських районів країни й переросли в громадянську війну. Ситуацію погіршувала допомога опозиції країн НАТО, мусульманських держав та Китаю.

Роль США треба виділити особливо. В Вашингтоні після семи років підтримки душманів вимушені були визнати, що “Таємна допомога ЦРУ заколотникам... в Афганістані вилилась в величезну потайну акцію США після в’єтнамської війни”. Тільки за офіційними даними з 1979 по 1988 рік США надали душманам грошми близько 3 млрд дол.

При цьому директор центру по боротьбі з тероризмом та нетрадиційними методами бойових дій при Конгресі США вже після війни вимушено визнав, що афганські моджахеди “...були союзниками в холодній війні проти СРСР, а Радянський Союз у вирішенні афганських проблем завдяки своїм експертам, які перевершували американських, діяв грамотно“. Не треба забувати й про те, що саме Америка зростила рух талібанів, у боротьбі з якими зараз гинуть американські вояки в рамках антитерористичної операції в Афганістані.

В вересні 1979 року голова Ради Міністрів ДРА Х.Амін, зосередживши в своїх руках майже всю владу, відсторонив від керінництва Н.Таракі та знищив його фізично. Окрім того він розвернув масовий терор в країні, що активізувало опозиційний рух.

Квітнева (Саурська) революція в Афганістані 1978 року стала несподіваною для радянського керівництва. Враховуючи соціалістичні гасла

нового керівництва ДРА, 7 січня 1979 року Політбюро ЦК КПРС прийняло рішення про значне посилення усіх видів економічної допомоги Афганістану. Проте цього виявилось замало, бо прохання афганських лідерів – Н. Таракі та Х. Аміна про надання воєнної підтримки ставали все більш настирливими. З 17 по 19 березня Політбюро знову розглядало афганське питання. Наслідком обговорення стало рішення ні в якому разі не вводити війська до Афганістану. Для постійного вивчення ситуації, Політбюро утворило комісію “чотирьох” у складі: голови КДБ Ю. В. Андропова, міністра оборони Д. Ф. Устинова, міністра зовнішніх справ А.А.Громика, секретаря ЦК КПРС Б. М. Пономарьова. 12 квітня комісія рекомендувала Політбюро розширити політичну, економічну допомогу Афганістану, поставити його армії зброю тощо. Введення військ у чужу країну мало своїм наслідком політичну ізоляцію СРСР. Проти такого кроку категорично заперечували Голова Ради Міністрів СРСР О.М.Косигін, начальник Генерального штабу Збройних Сил М.В.Огарков, головнокомандувач Сухопутних військ О. Г. Павловський. Стриманість в цьому питанні довгий час проявляли Генеральний секретар ЦК КПРС Л.І.Брежнєв і практично всі члени Політбюро.

Однак 12 грудня 1979 року Політбюро приймає рішення про початок входу ОКРВ до Афганістану. Формальним правовим приводом став “Договір про дружбу, добросусідство і співпрацю”, який був підписаний між СРСР та ДРА 5 грудня 1978 року і майже 20 прохань від афганського керівництва про надання військової допомоги.

Що змусило піти на військову операцію?

По – перше, значне погіршення міжнародного становище взагалі. З’явилися 5 нових чинників, яких не існувало в 1978 році та на початку 1979 року. Вони і підштовхнули радянське керівництво до воєнного варіанту розв’язання афганської проблеми. Перший – іранський чинник (прихід до влади імама Хомейні й загроза розповсюдження ісламського фундаменталізму в світі та в республіках СРСР). Другий – американський (посилення позицій США в Афганістані, щоб зменшити там іранський і пакистанський вплив та

наблизитися до найбільшого в світі родовища урану на Памирі). Третій – китайський (військові конфлікти у В'єтнамі та на радянсько-китайському кордоні). Четвертий – воєнно-політичне зближення США та Китаю, спрямоване на протистояння “радянському гегемонізму”. П'ятий – німецький (розміщення в Західній Німеччині ракет “Першинг”). За логікою холодної війни послаблення позицій тієї чи іншої наддержави в одному регіоні потрібно було компенсувати посиленням позицій другої наддержави в іншому регіоні.

По – друге, здійснена США стратегічна дезінформація партійного керівництва СРСР, що введення ОКРВ не буде мати серйозних політичних наслідків. США не без підстав розраховували на те, що втягнення СРСР в широкомасштабні бойові дії в Афганістані підірве економіку Радянського Союзу та його позиції на міжнародній арені. .

По – третє, відіграв роль суб'єктивний чинник в особі Генсекретаря Л. Брежнєва, який сприйняв звістку про вбивство Н. М. Таракі як особисту образу, а також тодішнього міністра оборони Д. Устинова, який користувався повною довірою Л. Брежнєва, але не мав авторитету воєначальника в Збройних Силах. Тому йому була потрібна “невеличка переможна війна”.

Всі ці фактори в сукупності підштовхнули Політбюро до прийняття воєнного рішення, незважаючи на вагомі “контра” частини військовиків та аналітично-прогностичних інституцій.

Проте існує досить широкий розклад думок, позицій, щодо причин війни, мотивів прийняття Політбюро ЦК КПРС військового рішення. Дехто вважає, що рішення про вторгнення можна пояснити і людською дурістю, і ідеологією, і шкурницьким, корисливим інтересом членів Політбюро, заради утримання в своїх руках положення та влади, що головною причиною стало вбивство Н. Таракі Х. Аміном, прихід його до влади та розгорнутий терор проти іншого крила НДПА тощо. Є й такі “аналітики”, яким повсюди привиджується єврейський слід.

Перелік причин, мотивів можна продовжити. Однак, мабуть, важко зрозуміти дійсні причини, якщо уникнути аналізу адміністративно-командної

системи на чолі з КПРС, яка на той час панувала в Радянському Союзі. Одразу зазначимо, що автори, які писали про війну за радянських часів, зовсім уникають цієї теми, а ті, хто досліджував проблеми афганської війни після розвалу СРСР, зачіпають тільки окремі недоліки радянської системи.

Не вдаючись до подробиць становлення, розквіту адміністративно-командної системи, що вже зроблено в численних працях з новітньої та політичної історії, наголосимо, що її головними базовими цінностями були дві “священні” речі – керівна роль КПРС та марксистсько-ленінська ідеологія.

Відомо, що більшовики, які прийшли до влади 1917 року, розраховували на допомогу відсталій Росії з боку пролетаріату розвинутих країн Заходу. Тому була зроблена спроба масового експорту революцій у ці країни. Проте там пролетаріат не переміг. Тоді й запрацювала в повну силу ідеологічна теза про “інтернаціональну допомогу”, “інтернаціональний обов’язок”. Він визначався як “моральний обов’язок взаємної підтримки робітників всіх націй і країн у їхній боротьбі за революційне перетворення світу, в будівництві та захисті соціалізму та комунізму”. Інтеробов’язок включав також військову підтримку трудящих всіх націй та країн в революційній боротьбі.

Вже в 1920-ті роки поняття “інтернаціоналізм” та “патріотизм” стали в СРСР майже синонімами. Важливішим патріотичним обов’язком вважався захист СРСР, а інтернаціональним – надання, в тому числі й військової, допомоги трудящим інших країн у революційній боротьбі. Ще до Другої світової війни СРСР надавав інтернаціональну допомогу Китаю, Іспанії.

Друга світова війна мала наслідком розкол світу на два табори: соціалістичний на чолі з СРСР та імперіалістичний, очолюваний США. У 1946 році в своїй промові в Фултоні У. Черчилль проголосив початок “холодної війни”. Два табори повели боротьбу не тільки один з одним, а приклали чимало зусиль до втягнення у свою сферу впливу нових країн, особливо так званого “третього світу”.

За часів Л. Брежнєва теза про експорт революцій вже не працювала, але у партійного керівництва викликав спротив експорт контрреволюцій. Більш

важливим вважалося утримати те, що надійно, ніж брати на себе новий тягар. Тому зусилля СРСР щодо підтримки дружніх режимів були більш значними, ніж зусилля щодо зміни режимів. Особлива увага приділялася країнам соціалістичного табору. До 1978 року Радянський Союз вже мав великий бойовий досвід підтримки своїх партнерів в Угорщині, Кубі, В'єтнамі, Чехословаччині. Дії радянського керівництва під час подій в Угорщині та Чехословаччині не принесли майже ніяких ускладнень на міжнародній арені. Тому Політбюро ЦК КПРС рішенням про військове втручання у справи ДРА, хотіло повторити те, що вже робилося неодноразово. Відмінність полягала лише в тому, що цього разу об'єктом уваги стала мусульманська країна.

США невисоко оцінювали значення марксистсько-ленінської ідеології як рушійної сили радянської зовнішньої політики. Після досягнення в 1970-х роках воєнного паритету там вважали, що СРСР досягнув статуса-кво. Проте американці помилилися. Ввід радянських військ став шоком для всього світу. Суперництво двох наддержав досягло другої і останньої кульмінації з часів кубинської кризи 1962 року.

У кінцевому підсумку адміністративно-командна система стояла сама у себе на шляху. Сама система блокувала можливості змін, еволюції свого розвитку і застигала в одних і тих же стереотипах поведінки, продиктованих незмінними ідеологічними догмами. Але умови, особливо міжнародні, змінювалися дуже швидко. Проте ідеологія не порівнювалась з дійсністю й не коригувалася з урахуванням нового досвіду. Навпаки, реальність підганялася під догми, а якщо вони не співпадали, то тоді реальність деяким чином або відхилялася, або не так інтерпретувалася. Система сама загнала себе в глухий кут. Політбюро ЦК КПРС не могло прийняти іншого рішення, бо політичні засоби вирішення афганської проблеми були вичерпані. Залишався тільки військовий.

10 грудня 1979 року міністр оборони СРСР Д.Устинов віддав розпорядження про створення угруповання чисельністю до 75 тис. військовослужбовців. Директивою міністра від 24 грудня визначалися *точна*

дата і час перетину радянсько-афганського кордону – 25 грудня 1979 року 15:00 за московським часом, що вважається початком війни. Окрім того встановлювалося, що радянські війська на території Афганістану стануть гарнізонами і візьмуть під охорону важливі об'єкти. При цьому їх участь в бойових діях не передбачалася.

Відповідно до директиви розпочалося введення радянських військ до Афганістану. По понтонному мосту через річку Амудар'ю в районі узбецького міста Термез першими перейшли розвідники й десантно-штурмовий батальйон капітана Л. Хабарова, а потім пішли й інші частини 108-ї мотострілецької дивізії під командуванням генерал-майора К.О.Кузьміна. З району туркменського міста Кушка перетнули кордон частини 5-ї мотострілецької дивізії генерал-майора Ю.В.Шаталіна. Водночас повітрям почалася передислокація на літовища міст Кабула й Баграма 103-ї повітряно-десантної дивізії генерал-майора І.Ф.Рябченка. Першим комендантом Кабульського аеропорту став командир роти цього з'єднання старший лейтенант С. В. Червонописький.

Це був не перший військовий похід радянських військ до Афганістану. Навесні 1929-го Й. Сталін зробив спробу за допомогою збройного втручання зберегти на троні Аманулли-хана. З цією метою до Афганістану було направлено спеціальний збройний загін чисельністю майже в тисячу червоноармійців, переодягнених в афганську форму. Командував ними воєнний аташе в Афганістані В. Примаков під виглядом турецького офіцера. Однак вони дійшли тільки до Айбака. Й. Сталін, отримавши повідомлення, що Аманулла-хан перебрався до Індії, віддав наказ про повернення загону. До того часу загін втратив 120 бійців вбитими та пораненими, але афганців перебив близько 8 тисяч.

27 грудня 103-я повітряно-десантна дивізія взяла під свій контроль будинки ЦК НДПА, міністерств оборони, внутрішніх справ, зв'язку та інші важливі об'єкти Кабулу. Ввечері того ж дня відбувся штурм палацу Тадж – Бек – резиденції Х.Аміна. Під час проведення цієї спецоперації він був вбитий.

Його змінив на всіх керівних посадах Б.Кармаль.

До середини січня 1980 року на територію Афганістану ввійшли три дивізії, одна бригада, два окремих полки та ще декілька армійських частин та авіаційних підрозділів, об'єднаних командуванням 40-ї армії. В першій половині року це угруповання посилилось ще однією дивізією й двома окремими полками. В першій половині 1980 року загальна чисельність ОКРВ складала 81,8 тис. (із них війсьвослужбовців 79,8 тис.), у тім числі в бойових частинах Сухопутних військ та Військово – повітряних силах – 61,8 тис. осіб. 1985 року загальна чисельність радянських військ в ДРА досягла 108,8 тис. осіб, у тім числі 73,6 тис. в бойових частинах.

Таким чином, головними причинами афганської війни стали протистояння двох наддержав в “холодній війні” та намагання партійно-радянського керівництва утримати баланс сил в азіатському регіоні, підтримати дружній уряд в його намаганні побудувати соціалістичне суспільство. Проте зовсім не враховувалося те, що напівфеодальний, ісламський Афганістан з його родоплемінним устроєм не має жодних об'єктивних передумов для революційних перетворень. На рішення про введення ОКРВ значно вплинув і суб'єктивний чинник тодішніх керманічів СРСР.

Питання 2. Періодизація війни в Афганістані. Мужність та героїзм радянських воїнів

Проте введення ОКРВ, фізичне знищення Х.Аміна і заміна його на більш поміркованого Б.Кармалю лише на короткий час стабілізувало становище в країні. Опозиціонери активізували пропагандистську діяльність, широко використовуючи гасло “джихада” – священної війни проти уряду та іновірців. Їм вдалося отримати більш суттєву підтримку з боку інших країн.

З'єднання і частини ОКРВ дислокувались в життєво важливих районах і центрах ДРА. Кожній дивізії, бригаді, окремому полку призначалися райони відповідальності, які включали основні населені пункти та еднаючи їх комунікації. Вісім батальйонів спецпризначення діяли в нарізаних їм уздовж

афгано – пакистанського кордону полосах відповідальності.

Виникає питання: “З ким воювала 40-а армія?” Радянська історіографія застосовувала терміни: “бандформування”, “опозиція”, “збройні загони опозиції”, “моджахеди” (борці за віру). Після об’явленої в 1987 році “політики національного примирення” з’явилася нова назва “непримирима опозиція”. Учасники бойових дій в Афганістані називали свого супротивника “душман” (ворог), а ще коротше – “дух”. Взагалі ж радянському контингенту та урядовим військам Афганістану протистояли великі сили душманів, які представляли інтереси семи пропакистанських та восьми проіранських партій. Загальна чисельність душманів у різні роки коливалася від 47 до 173 тис. бойовиків.

В основі тактики збройної боротьби душманів лежали форми і методи партизанської боротьби. Вони уникали прямих зіткнень з урядовими та радянськими військами, а застосовували обстріли гарнізонів військ і населених пунктів, охоронних постів, напади на малочисельні групи, засідки, широко застосовували протитранспортні, протипіхотні міни, диверсійно – терористичні акції тощо.

Весь період перебування ОКРВ в Афганістані можна умовно поділити за характером бойових задач на чотири етапи.

Перший етап – грудень 1979 – лютий 1980 року. Ввід радянських військ в Афганістан, розміщення їх по гарнізонах, організація охорони пунктів дислокації, важливих народно-господарських та інших об’єктів.

Другий – березень 1980 – квітень 1985 року. Ведення активних бойових дій, в тому числі таких широкомасштабних, як, наприклад, в провінції Кунар в березні 1980 року. На цьому етапі проходила робота по реорганізації та укріпленню збройних сил ДРА.

Третій – квітень 1985 – січень 1987 року. Перехід від активних бойових дій ОКРВ переважно до підтримки афганських військ радянською авіацією, артилерією та інженерними підрозділами. Мотострілецькі, повітряно-парашутні, танкові підрозділи застосовувалися головним чином як резерв і для підвищення морально-бойової стійкості афганських військ. Підрозділи

спецпризначення продовжували вести боротьбу по припиненню доставки зброї та спорядження із-за кордону. Водночас продовжувала надаватись допомога по розвитку збройних сил Афганістану. Відбувся частковий вихід радянських військ з його території.

Четвертий – січень 1987 – лютий 1989 року. Участь радянських військ в проведенні афганським керівництвом “політики національного примирення”. Активна діяльність щодо укріплення режиму, збройних сил Афганістану, підтримки їх бойових дій. Підготовка військ до виводу і повне їх виведення.

Безпосереднє управління бойовою і поточною діяльністю ОКРВ здійснював командувач 40-ю армією, який мав статус уповноваженого уряду СРСР у справах радянських військ в Афганістані. Армією командували генерал – лейтенанти Ю.В.Тухарінов (грудень 1979 – вересень 1980 р.), Б.І.Ткач (вересень 1980 – травень 1982), В.Ф.Єрмаков (травень 1982 – листопад 1983), Л.Є.Генералов (листопад 1983 – квітень 1985), І.М.Родіонов (квітень 1985 – квітень 1986), В.П.Дубинін (квітень 1986 – червень 1987), Б.В.Громов (червень 1987 – лютий 1989).

Бойові дії радянських військ носили характер як планових операцій, які проводилися по затвердженим командуванням щомісячних планах проти найбільш сильних угруповань (таких операцій було проведено 416), так і непланових дій, проти непередбачуваних збройних виступів, нав’язаних супротивником.

Перші були більш масштабними. Зокрема, декілька крупних операцій було проведено в ущелині річки Панджшер проти збройних формувань Ахмад Шаха Масуда, розгрому великого базового району душманів на кордоні провінцій Джаузджан та Фар’яб, в зеленій зоні Джабаль-Уссарадж, Чарикар, Махмудракі 1982 року; в районах Кандагара, Герата, Кундуза, в провінціях Баглан, Капіса, Парван, Логар, Нанганхар, Пактія, окрузі Хост 1985–1986 років. Однією з останніх великих операцій радянських військ, яку було здійснено разом з афганськими військами наприкінці 1987 – початку 1988 року, була операція під кодовою назвою “Магістраль”. Її наслідком стало деблокування

дороги Гардез – Хост для проходу автоколон з матеріальними засобами й продовольством для військ гарнізону й населення.

Але плани затверджувалися в Москві. Спочатку проект плану розроблявся в штабі 40-ї армії, потім доопрацьовувався штабом Туркестанського військового округу і направлявся до міністерства оборони СРСР та ЦК КПРС. Таке узгодження відбирало чимало часу. Командування армії отримувало наказ з Москви провести операцію по знищенню бандформування в конкретному районі. Але ж на місці було видніше, в якій провінції і яким чином проводити бойові дії, але ніхто не міг зламати систему тотального контролю з боку ЦК КПРС.

Нічого не змінила й перебудова. Навіть і за її часів бойові рішення приймалися політиками. Наприкінці січня 1989 року бойові дії на перевалі Саланг тривали три доби. Цього можна було уникнути, якби тодішнє радянське керівництво, насамперед, Генсекретарь М.С.Горбачов та міністр зовнішніх справ Е.А.Шеварднадзе домовились з Ахмад Шахом Масудом, а не змусили командування 40-ї армії на догоду керівникові Афганістану Наджибуллі дати “останній” бій “леву Панджшера”. В 1989 році та ще й зараз модно оцінювати рішення про введення військ в Афганістан в грудні 1979 року як політичну помилку. Проте війська виводились вже в 1989 році, але урок не пішов на користь. Накази з Кремля, як і раніше, віддавалися без урахування реального становища. Однак, хто взяв на себе відповідальність за загиблих на перевалі Саланг? Риторичне запитання до тієї системи та її лідерів.

Така ж бюрократична багатоступенева система діяла і при розгляді питань щодо підвищення військових звань та нагород. Так, Адміністративний відділ ЦК КПРС тільки через 7 років після загибелі старшого лейтенанта Б. Наметова надав висновок, що він не може бути удостоєним звання Героя Радянського Союзу.

Окрім того в Афганістані було проведено 220 позапланових бойових дій в зонах відповідальності з'єднань по знищенню деяких збройних загонів душманів, улаштуванню засідок на караванних шляхах, надання допомоги

своїм підрозділам, розташованим окремо, та вирішенню інших завдань. Проведено також чимало рейдових дій в можливих районах розташування бойовиків з метою розвідки їх сил і засобів. Щорічно проводилось декілька армійських операцій, в яких було задіяно частини і підрозділи однієї–двох мотострілецьких дивізій, десантних, інженерних, артилерійських підрозділів, основні сили авіації. У зв'язку з тим, що велика кількість військ здійснювала охорону гарнізонів, комунікацій (із 133 батальйонів ОКРВ 82 виконували охоронні функції), навіть для проведення армійських операцій було задіяно не більше 10–15 тис. військовослужбовців, а в дивізійних і полкових операціях – близько однієї п'ятої частини їх складу. Це знижувало ефективність бойових дій.

Проте часто бомбо-штурмові та ракетно-артилерійські удари виявлялися малоефективними у військовому відношенні. Такі удари по площах не приносили бажаного результату, а тільки спричиняли великі жертви серед мирного населення, руйнування населених пунктів, іригаційних систем, садів, посівів та протиставляли місцеве населення ОКРВ та військам ДРА.

Головна ж причина низької політичної ефективності бойових дій полягала в тому, що уряд Афганістану не тільки не закріплював результати бойової діяльності встановленням й розгортанням діяльності своїх органів влади, а навіть і не намагався це активно робити. Спроби використати так звані “організаційні ядра”, до складу яких входили всі начальники служб адміністрації того чи іншого територіального суб'єкта, як правило, члени НДПА, не сприймалися населенням. Бо протягом віків кожне плем'я обирало собі вождя (керівника) і ніколи не підкорялося тим, кого нав'язували. Так, в долині річки Панджшер було проведено тільки 12 великих операцій, душмани неодноразово вибивалися з цієї території, проте державна влада так тут і не закріпилася.

Після Другої світової війни радянська воєнна доктрина базувалася на наступальній стратегії, на придушенні противника за допомогою масованого застосування механізованих засобів, насамперед, танків. У другій половині

1970-х років доктрина зазнала розширення. Були різко відокремлені концепції “національно-визвольних воєн”, “антиімперіалістичних збройних сил”, “ядерного паритету”. Проте теорія “локальних воєн та конфліктів” залишалася на рівні досвіду боротьби з басмачами в 1920-х – 1930-х роках. М.В. Фрунзе вбачав у цьому досвіді п’ять класичних аспектів. Перший – це створення потужних гарнізонів для контролю над містами. Другий – захист комунікацій. Третій – перенесення бойових дій в ізольовані райони, де легше оточити і знищити противника. Четвертий – локалізація банд та знищення їх керівництва, а також ліквідація їх локальних центрів, встановлення контрольних постів і перекриття шляхів втечі. П’ятий – ізоляція басмачів від жилої місцевості та тилового забезпечення. Окрім цих основних напрямків боротьби з басмацтвом він також передбачав політичні й економічні засоби боротьби.

Досить швидко в Афганістані радянське військово-політичне керівництво стикнулося з доктринальною проблемою. З одного боку, стало ясно, що на афганському ландшафті неможливе масоване застосування механізованих військ і досягнення мети в одній або декількох армійських операціях. З іншого – виявилася повна відсутність концепції гірської партизанської війни. Все напрацьоване радянською воєнною наукою та записане в бойових статутах годилося тільки для західного напрямку та європейського театру бойових дій. В Афганістані ж прийшлося багато чому вчитися шляхом власних спроб та помилок.

Отже радянська військова стратегія виявилася неефективною в умовах локальної війни в Афганістані. Бойові ж дії не закріплювалися політичними засобами і тому мали невелику політичну ефективність.

Однак незважаючи на всі недоліки особливий склад з почуттям високої відповідальності виконував свій військовий обов’язок. Це дійсно так. Всі хрестоматійні приклади масового героїзму, подвигів, вірності військовій присязі, саможертвності для врятування командирів, бойових побратимів повторили на тій війні солдати й офіцери. Головні характеристики для тих, хто воював в Афганістані – гуманізм, доблесть, саможертвність. На другому етапі

виводу ОКРВ (1988-1989 рр.) чимало солдатів та сержантів, яким прийшов час йти в запас, добровільно виявили бажання залишитися ще на декілька місяців. Мета одна – зберегти в ці останні місяці молодих, необстріляних новобранців.

Героїчних учинків на афганській війні відбувалося нечисленно. Опинившись в безвихідному становищі, щоб не здатися ворогу підірвали себе гранатами разом з душманами М.Кузнєцов, О.Демаков, М.Чепіков, О.Мироненко, М. Анфіногенов. Закрили собою в бою командирів О.Корявін, В.Арсенов, Х.Латипов, І.Креміньш, З.Члагідзе, В.Коваленко.

15 травня 1984 року група прикордонників на чолі з майором О.Богдановим вела нерівний бій з душманами. Командир був декілька разів поранений і загинув в рукопашному бою. В березні 1987 року механік – водій бойової машини розгородження сержант В.Синицький, прокладав шлях для прохода частин, які висувалися в район Аліхель. В ході прокладки шляху шість мін взірвалися під ,машиною, внаслідок чого він був контужений, але не покинув машину, незважаючи на вказівку командира. В.Синицький зауважив, що якщо посадити молодого механіка – водія, то той не виконає бойове завдання бо не знає шляху, а він знає і забезпечить прохід. Коли задача була виконана В.Синицького непритомного відвезли до шпиталю.

За мужність і героїзм, проявлені при виконанні бойових завдань, 86 *військовослужбовців (27 – посмертно)* удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Із них 14 – уродженці та вихідці з України: О. П. Богданов (посмертно), В. Ф. Гончаренко, Я. П. Горошко, В. І. Гринчак, В. Д. Капшук, В. Ф. Карпукін, В. В. Колесник, В. С. Кот, В. А. Кучеренко, О. П. Оніщук (посмертно), І. М. Плосконос, П. В. Рубан (посмертно), В. П. Синицький, О. П. Стовба (посмертно). Однак це досить умовна цифра, бо більшість офіцерів, генералів – Героїв проходили службу до Афгану в Київському, Одеському, Прикарпатському військових округах, що дислокувалися на території УРСР. Герої Радянського Союзу В. К. Гайнутдінов, похований в м. Саки в Криму, С. П. Козлов – в м. Виноградове Закарпатської області. З більш ніж 200 тис. нагороджених орденами й медалями СРСР майже кожний 5-й – з України. Вже

після закінчення війни указами Президента Росії за мужність і героїзм під час бойових дій в Афганістані звання Героя Росії присвоєно 8 військовослужбовцям (5 посмертно). Серед них і загиблому в Афганістані генерал-лейтенанту з Дніпропетровщини – П. І. Шкідченко.

Закінчилася війна в Афганістані – 15 лютого 1989 року, коли завершився вихід ОКРВ. Вивід радянських військ відбувалося на плановій основі. На західному напрямку війська виводилися по маршруту Кандагар – Фарахруд – Шинданд – Тургунді – Кушка. На східному – по п'яти маршрутах, які мали початком гарнізони в Джелалабаді, Газні, Файзабаді, Кундузі та Кабулі, далі через Пулі – Хумрі на Хайратон та Термез. На хайратонському мосту замикав колону радянських військ, які покидали Афганістан, батальон під командуванням підполковника О. Блажка, сина фронтовика з Хмельниччини. Останнім в 9.45 ступив на міст командувач 40-ю армією генерал-лейтенант Б. Громов.

Важким було повернення. В одній із афганських пісень є такі слова: «Нас встречала плевком потерявшая совесть Родина». Знаковою стала повоєнна фраза радянських чиновників: "Я вас в Афганістан не посилав". Шлях з Афганістану для кожного із колишніх воїнів - "*афганців*" (так стали називати й називають тепер тих, хто пройшов через афганську війну), які за наказом партійно-радянського керівництва того часу виконували "інтернаціональний обов'язок", став різним за часом і за обставинами. Проте їх об'єднувало одне: окрім рідних і близьких їх ніхто не чекав і не зустрічав, особливо з багатомільйонної раті чиновництва з самого верху до самого низу.

Таким чином, всупереч початковому задуму, ОКРВ втягнувся в бойові дії, в війну, яка розтяглася майже на 10 років. На кожному із чотирьох етапів війни бойові дії проти душманів мали свої особливості. Проте всі вони мали своїм недоліком відсутність чіткої стратегії гірської партизанської війни. Однак незважаючи ні на що, військовослужбовці ОКРВ проявили масовий героїзм, мужність, саможертвність.

Питання 3. Ціна та оцінка війни.

Кожна війна має свою ціну. На жаль, за рішення, дії політиків платять своїм життям солдати і офіцери.

Загальні незворотні втрати 40-ї армії, частин і підрозділів КДБ, МВС, прикордонних військ та інших відомств склали 14.751 особу та 298 зникли безвісти. Бойові втрати – 11.897, небойові – 2.556. Втрати 40-ї армії – 13.833. Поранено, контужено, травмовано – 53.753.

Однак фальсифікацій з приводу кількості загиблих чимало. Ось тільки один приклад. Доктор філософських наук М. О. Хевеші пише, що “в цілому за всі роки війни Афганістан пройшли не менше як 3 млн радянських людей, з них 800 тис. приймали участь в бойових діях. Втрати склали 50 тис. вбитими, 180 тис. пораненими, 1 тис. чол. зникли безвісти, 23 тис. перехворіли тяжкими хворобами”. (Хевеши М.А. Толковый словарь идеологических и политических терминов советского периода. – М., 2004. – С. 22). Дуже дивна логіка. Якщо із 3 млн – 800 тис. воювали, то що в Афгані робили 2,2 млн осіб? Як можна наводити у 2004 році фантастичні цифри втрат після того, як більше десяти років тому на основі бойових донесень, по прізвищах встановлені точні дані, які відображені в двотомній Книзі Пам’яті та статистичному дослідженні 1993 року втрат Збройних Сил СРСР у війнах, бойових діях та воєнних конфліктах, підготовлених Міністерством оборони Російської Федерації, що наведені вище.

Серед призваних до лав ОКРВ з України загинуло 3.280 і пропало безвісти – 80 військовослужбовців. Не дочекалися своїх синів 2.729 матерів, батька – 711 дітей, чоловіка – 505 дружин. Поранено понад 8 тис., стали інвалідами 3.560. Таку страшну данину афганській війні сплатила Україна.

Загинуло, померло від ран, хвороб вихідців з України: в 1979 році – 7; 1980 – 326; 1981 – 228; 1982 – 309; 1983 – 361; 1984 – 652; 1985 – 430; 1986 – 316; 1987 – 279; 1988 – 160; 1989 – 18. Найбільші втрати були серед рядових та сержантів – 1.554 та 605 відповідно. Прапорщиків не повернулось 212, службовців та робітників радянської армії – 19. Загинули, померли від ран і

хвороб 426 офіцерів. Серед них: лейтенантів – 101, старших лейтенантів – 157, капітанів – 79, майорів – 43, підполковників – 37, полковників – 6, генералів – 3.

З цих даних можна зробити такі висновки. По-перше, найбільш кровопролитними були 1984, 1985 роки, коли щоденно в Україну надходили одна-дві похоронки. По-друге, найбільші втрати (72%) серед рядових та сержантів, а це юнаки в віці 18–20 років. Діти й онуки учасників Другої світової війни, яких і так залишилось небагато, знову полягли на війні, не продовживши свого роду, що позначилось на генофонді нації. По-третє, особливо великі втрати серед офіцерів молодших звань і посад – лейтенантів, старших лейтенантів – командирів взводів і рот. Це свідчить про те, що офіцери не відсиджувалися в окопах, а гинули поряд із своїми підлеглими.

Майже в усіх областях України видані *Книги Пам'яті* загиблих в Афганістані, які почали з'являтися з другої половини 1990-х років. Раніше це було неможливо. Тільки на початку 1990-х років став відомим секретний протокол засідання Політбюро ЦК КПРС від 30 липня 1981 року, яким солдатам, що загинули в Афганістані, відмовили навіть в останніх життєвих почестях. На цьому засіданні М.Суслов, тоді друга людина в КПРС, її головний ідеолог наголосив на тому, що коли зараз “ми почнемо увічнювати пам'ять, будемо про це писати на надмогильних плитах, а на деяких цвинтарях таких могил буде декілька, то з політичної точки зору це не зовсім вірно”. Додав, що треба поміркувати й відносно відповідей батькам, діти яких загинули в Афганістані. “Тут не може бути вільностей. Відповіді повинні бути лаконічними й більш стандартними...”. При такій цинічній позиції тодішньої влади не можна було розраховувати на увічнення пам'яті полеглих.

Книги Пам'яті цінні тим, що містять короткі біографічні довідки або біографічні нариси та наводять конкретні бойові епізоди, в яких приймали участь загиблі. Бо навіть в умовах перебудови дозволялося в відкритих публікаціях, після погодження з Головною воєнною цензурою, наводити тільки “поодинокі факти (не більше одного в місяць) поранень чи загибелі радянських

військовослужбовців” та “окремі випадки героїчних дій”. Книга Пам’яті Миколаївської області містить не тільки нариси про загиблих земляків, а й короткі біографічні довідки про всіх миколаївців, які пройшли через війну і тих, котрі померли в повоєнний час. Це дуже актуально. Бо за 17 років після закінчення війни пішло з життя майже 3.500 “афганців” (більше, ніж загинуло в Афганістані). Тому дуже важливо, щоб пам’ятали не тільки про загиблих, а й про тих, кому рани, хвороби скоротили життя.

Можливо не зовсім коректно ставити поруч людське життя й матеріальні втрати, але вони були. Втрати військової техніки 40-ї армії склали: літаків – 118, гелікоптерів – 333, танків – 147, бойових машин піхоти та бронетранспортерів – 1.314, гармат та мінометів – 433, автомашин – 11.309, інженерної техніки – 11.69, радіостанцій та командно-штабних машин – 1.138.

За 1980–1989 роки Афганістану поставлено тільки спецпорядження на суму 9,1 млрд карбованців. По роках це виглядає так: 1980 рік – 267,6 млн карбованців, 1981 – 231,5 млн крб, 1982 – 277,5 млн крб, 1983 – 221,4 млн, 1984 – 366,3 млн, 1985 – 516,3 млн, 1986 – 579,1 млн, 1987 – 1063,4 млн, 1988 – 1629 млн, 1989 – 3972 млн крб (з урахуванням озброєння, боезапасів, техніки, продовольства, військових містечок, які залишила 40-а армія після виходу з Афганістану).

Оцінок війни в Афганістані існує чимало з використанням довгої низки епітетів: “загарбницька”, “окупаційна”, “брудна” тощо. Чимало охочих покласти провину політиків на офіцерів і солдатів, які виконували начебто “злочинні” накази. Проте найбільш об’єктивною є оцінка, висловлена II з’їздом народних депутатів СРСР.

Ще напередодні I з’їзду народних депутатів СРСР в травні 1989 року академік А. Сахаров своїм інтерв’ю канадській газеті “Оттава ситизен” заявив про начебто існуючий таємний наказ про знищення авіацією радянських воїнів, які потрапили в оточення, щоб не допустити захоплення їх в полон. Тим самим він спровокував дискусію на з’їзді щодо афганської війни. На II з’їзді народних депутатів СРСР, 24 грудня 1989 року, афганська війна знову постала в центрі

уваги. Відповідно до рішення I з'їзду, Комітет з міжнародних справ Верховної Ради СРСР оголосив свої висновки. У них Комітет обмежився визначенням складного міжнародного становища, гострої політичної конфронтації та надмірної ідеологізації радянської зовнішньополітичної діяльності на той час. Констатувалося, що рішення про воєнне втручання в події в Афганістані було прийнято главою КПРС і радянської держави Л. І. Брежнєвим, який також займав посади Голови Ради Оборони та Верховного Головнокомандувача Збройними Силами СРСР, а також міністрами оборони Д. Устиновим, закордонних справ А. Громиком і головою КДБ Ю. Андроповим. З'їзд прийняв постанову, що рішення про введення радянських військ в Афганістан в грудні 1979 року “заслужує морального і політичного осудження”.

Визнавши рішення про початок військової операції в Афганістані політичною помилкою та засудивши його, з'їзд водночас заявив, “що це ні якою мірою не кидає тіні на солдатів і офіцерів, направлених до Афганістану. Вірні присязі, впевнені в тому, що захищають інтереси Батьківщини і надають дружню допомогу сусідньому народу, вони лише виконували свій військовий обов'язок”.

Генсекретар ЦК КПРС М. Горбачов відсторонився від “помилки” та водночас від загиблих та живих учасників війни, хоча 1979 року, коли приймалося рішення про введення військ, був кандидатом, з 1980 року – членом Політбюро ЦК КПРС, а з 1984 року – ще й членом комісії Політбюро по Афганістану. Його прізвище стоїть в протоколі № 177 засідання Політбюро ЦК КПРС 27 грудня 1979 року, коли розглядалось питання “Про наші кроки у зв'язку з розвитком становища навколо Афганістану”. Він добре знав, чому і як розпочалася війна, і яка її ціна.

Та все ж таки, *це була “дивна війна”*, перший досвід світової спільноти в боротьбі з ісламським фундаменталізмом та міжнародним тероризмом. Афганська війна не підпадає ні під одне із класичних визначень таких понять, як: “агресія”, “окупація”, “інтервенція”. За визначенням сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року “агресією є застосування державою

збройної сили проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави”.

Інтервенція – один із видів застосування сили, що виявляється у втручанні однієї чи декількох держав у справи другої держави (політична, економічна тощо інтервенція) або збройне вторгнення на територію держави, що є виявом агресії.

Класичне визначення поняття “*окупація*”, означає: “тимчасове зайняття території (або її частини) однієї держави збройними силами іншої держави чи держав. При окупації влада окупованої держави припиняється, адміністративне управління здійснюється воєнним командуванням окупаційних військ”.

Як відомо, присутність радянських військ в Афганістані таких рис не мала. Політична, державна влада існувала, діяла регулярна афганська армія, державність порушена не була, економічної експлуатації не існувало, а, навпаки, афганська влада експлуатувала економіку СРСР, расової дискримінації не відбувалося.

Майже вдвічі довше за Велику Вітчизняну тривала афганська війна. Які ж *основні підсумки* вбачають дослідники? В основному існують дві полярні точки зору. Перша полягає в тому, що СРСР здійснив агресію; радянські війська отримали поразку, нищівний розгром; війна СРСР в Афганістані тотожна війні США у В’єтнамі; якби не прийшли радянські солдати, то не було б цієї війни; введення військ мало наслідком знищення Х. Аміна й прихід до влади Б. Кармалю тощо. Прихильники іншої позиції наголошують протилежне.

Спробуємо об’єктивно оцінити факти.

По – перше, мета когось перемогти, підкорити перед ОКРВ не ставилась. Були два головних завдання. Перше – надати допомогу уряду ДРА в урегулюванні внутрішньополітичної ситуації, що полягало насамперед в боротьбі зі збройними угрупованнями душманів. Друге – не допустити зовнішньої агресії. Ці два завдання виконані.

Радянські війська наприкінці 1979 року безперешкодно ввійшли в країну, виконали (на відміну від американців у В’єтнамі) свої завдання і організовано в

лютому 1989 року повернулися на Батьківщину. “Якщо в якості головного супротивника Обмеженого контингенту розглядати загони опозиції, – пише командувач 40-ю армією генерал Б. Громов в своїй книзі “Ограниченный контингент” (М., 1994. – С. 195), – то різниця полягала в тому, що 40-а армія робила те, що вважала необхідним, а душмани – лише те, що могли”. Бойові дії ОКРВ носили або попереджувальний, або відповідний характер і в цих локальних бойових діях завжди добивалися перемоги.

По – друге, ні по цілях, ні по завданнях, ні по методах дій, ні по кількості задіяних військ, ні по втратах й особливо по підсумках війни США у В’єтнамі (1964 – 1973 рр.) та СРСР в Афганістані (1979 – 1989 рр.) не мають схожості. Головна мета США полягала в знищенні уряду Демократичної республіки В’єтнам, насильницькому об’єднанні Південної (проамериканської) та Північної (прорадянської) частин В’єтнаму. Чисельність американських військ на початку війни становила 185 тис. осіб, а з 1969 року досягла 543,3 тис. На війну США витратили 141 млрд дол. Втрати склали 56,5 тис. вбитими і 303,6 тис. пораненими. Як відомо, в ході бойових дій американці застосовували засоби масового знищення: напалм, фосфор, отрутні речовини, дотримуючись тактики “спаленої землі”. Натомість СРСР відхилив прохання Н. М. Таракі від 24 травня 1979 року про надання газових бомб з нетоксичною отруйною речовиною і сам не застосовував хімічну зброю.

Приводом в’єтнамської війни став “Тонкінський інцидент”. 4 серпня 1964 року в Тонкінській протоці територіальних вод ДРВ група воєнних кораблів 7-го флоту США обстріляла територію В’єтнаму. Водночас було заявлено, що американські кораблі зазнали нападу торпедних катерів ДРВ. Наступного дня президент США Л. Джонсон віддав наказ прийняти “заходи у відповідь”, а 7 серпня конгрес надав президентові право необмеженого застосування збройних сил США в Південно-Східній Азії, що й поклало початок війні.

Чи можна вважати приводом для початку війни прохання афганського керівництва про надання допомоги? Мабуть ні, бо таких прохань було тільки в 1979 році 18 (14 квітня, 16 червня, 11, 19, 20, 21, 24 липня, 12, 21, 25 серпня, 2,

17 жовтня, 20 листопада, 2, 4, 12, 17 грудня), 7 з них надійшли від Х. Аміна вже після загибелі Н. М. Таракі. Та й цілі і засоби були іншими. Спочатку планувалось, що ОКРВ стане на декілька місяців гарнізонами для охорони важливих об'єктів та магістралей. Однак провокації душманів, посилення закордонної допомоги їм, змусили радянське керівництво розширити воєнне втручання й збільшити чисельність 40-ї армії з 1985 року – до 100 тис. Окрім того, СРСР, ОКРВ взаємодіяли з урядом та збройними силами ДРА, чого не робили американці.

І ще одна різниця беззаперечна. Це – висвітлення перебування військ в іншій країні, їх бойова діяльність. Як відомо, американці це робили гласно і відкрито – усі в світі знали, що вони у В'єтнамі, що ведуть війну, несуть втрати тощо. Тому й віддавалася належна шана загиблим. В СРСР все було навпаки. Заборонялося не тільки писати, а й говорити про афганські події і навіть над святим – похованням загиблих – познущалися. Таке замовчування мало наслідком й те, що у багатьох громадян сформувалося негативне ставлення до ветеранів афганської війни.

Проте існують і такі об'єктивні факти.

Першою акцією після введення радянських військ стало відсторонення від влади Х. Аміна, який загинув. Потім надавалася підтримка режимам Б. Кармаля та Наджибули.. Втручання в громадянську війну третьої сили (СРСР) потягло за собою ескалацію й поляризацію протиборчих сторін, сприяло втягненню в боротьбу проти “маріонеткових фігур” до того нейтральних сил, а також призвело до інтернаціоналізації внутрішнього афганського конфлікту.

З боку радянського керівництва була допущена явна переоцінка своєї могутності й недооцінена спроможність афганців до спротиву і, особливо, можливість втручання зовнішнього фактора. У воєнному аспекті відносна невдача в Афганістані вперше після Другої світової війни позначила слабкість СРСР, позбавила його впевненості в своїх силах, розвіяла міф про непереможність його армії і надала впевненості супротивникам Радянського Союзу в сприятливому результаті “холодної” війни”.

Афганська війна відіграла роль детонатора вибуху, який вщент розніс СРСР, КПРС, провідники якої її розв'язали. Війна в Афганістані стала критичною точкою, піком “холодної” війни, а її закінчення – тим Рубіконом, перейшовши який, Радянський Союз припинив своє існування.

Війська, і, в першу чергу, командири, виявилися слабко підготовленими до ведення партизанської війни, нездатними своєчасно й вірно реагувати на зміни умов під час бою, на появу нових засобів в тактиці душманів. Проте самим страшним стало те, що солдати виявилися не навченими, їхня екіпіровка не відповідала умовам сучасного бою тощо. Взагалі не була створена система забезпечення виживання й відпочинку особливого складу ОКРВ. Тому й такою великою ціною заплачено за ту війну.

Із цих підсумків витікають і *деякі уроки війни* в Афганістані.

Перший. Неприпустиме збройне втручання у внутрішні справи держав, в яких йде громадянська війна, або військовий вплив з метою надання допомоги політичному режимові, який веде війну проти свого народу. Проте треба розуміти, що частина афганців все ж таки підтримувала тодішній політичний режим і привітала прихід радянських військ.

Другий. Політичні рішення, які приймає влада в воєнній сфері, мають бути виважені, продумані, спрогнозовані на подальше, відкриті для суспільства (в межах допустимого для військової сфери). Політичне керівництво має нести відповідальність, у тім числі й кримінальну, за свої політичні помилки. Воєнні рішення політиків повинні обов'язково спиратися на висновки військових фахівців, досвід минулих воєн.

Третій. Збройні сили, які ведуть бойові дії за наказом влади, повинні знати мету й завдання війни, мати впевненість в її справедливому характері, відчувати підтримку суспільства, отримувати відповідний статус, пільги й повагу.

Четвертий. Застосуванню збройних сил повинно передувати досконале вивчення економічних, політичних, соціальних, географічних, воєнних умов, менталітету населення, театру бойових дій, координація, взаємодія видів, родів

збройних сил, воєнних та державних, політичних та громадських організацій.

Ці уроки актуальні і для миротворчих операцій.

Злу іронію історії можна вбачати в тому, що уроки афганської війни, за які сплачено дуже велику ціну, виявилися незасвоєними. Чеченська трагедія, яка настала через п'ять років після закінчення війни в Афганістані, підтверджує такий висновок.

Проте генерал армії, керівник оперативної групи Міноборони СРСР в Афганістані в 1985 – 1989 роках в своїх спогадах “Неповторимое” (М., 2001. – С. 418) В. Варенников пише, що ніяких порівнянь бути не може. “Війна в Афганістані для радянського солдата – це війна на території чужої держави”, в якій “воїн виступав в ролі інтернаціоналіста, свідомо допомагаючи дружньому народу стабілізувати становище”. “Війна ж в Чечні для російських солдат – це фактично бойові дії по знищенню банд міжнародного тероризму на нашій території. Отже паралелі тут ніякої не може бути”. А далі він пише: “По-моєму, і колишній президент Російської Федерації, який розв'язав чеченську війну, навіть сьогодні не спроможний відповісти, що це була за війна, з якими цілями вона велась, чому він вирішив її розпочати і чи можна було уникнути війни в Чечні взагалі”. Але ж саме це й “ріднить” дві війни! Знову тільки суб'єктивний фактор при прийнятті рішення на військову операцію, відсутність аналізу, прогнозу, чітких політичних цілей, стратегічних та тактичних завдань.

Отже, дорогою ціною заплачено за волюнтаристське рішення партійно-радянського керівництва про введення радянських військ до Афганістану. Майже 15 тис. вбито, десятки тисяч поранено, травмовано. Це рішення Политбюро ЦК КПРС від 12 грудня 1979 року Ц з'їзд народних депутатів СРСР через 10 років визнав протиправним з юридичної точки зору, а також аморальним. Проте з воєнної точки зору оцінка з'їзду беззаперечна – особистий склад ОКРВ гідно виконав свій військовий обов'язок. Проте це була “дивна війна”. Суперечливі підсумки війни без перемоги. Проте один не підлягає сумніву. Афганська війна надірвала економіку СРСР і прискорила його крах. На жаль, уроки війни в Афганістані не вивчені новітніми політиками.

Підтвердження тому війна в Чечні.

Питання 4. “Афганський” рух в Україні. Основні напрямки діяльності, структура УСВА.

Після таких воєн, як афганська, змінюється ставлення колишніх військовослужбовців до своєї держави. А ще, коли про них забувають, то колишні солдати і офіцери перестають довіряти тим, хто послав їх убивати чужий народ або гинути за якісь невідомі та незрозумілі політичні цілі. Перебудова додала ще й перекреслювання всього радянського минулого, в тому числі й війни в Афганістані. На думку найбільш затятих “демократів”, які зробили новітній патріотизм своїм фахом, історія повинна була перервати свій плін та початися з чистого аркушу, де не буде місця “помилкам й злочинам” минулого.

Від такого ставлення одні ветерани афганської війни впали у відчай, другим стала байдужою доля країни, треті переживали моральну кризу. Однак четверті стали гуртуватися, незважаючи на протипагу радянської влади, для захисту правди, своїх прав, увічнення пам’яті загиблих, проти бюрократизму. Проміжним кроком до створення єдиної всеукраїнської організації “афганців” став Республіканський збір молодих воїнів запасу, який пройшов 4–8 червня 1988 року в м. Севастополі. Була обрана Республіканська рада воїнів запасу. Вона стала тим штабом, який підготував та провів 25 червня 1990 р. установчу конференцію Спілки воїнів-інтернаціоналістів України (СВІУ). Очолив тоді і по цей час очолює Спілку С.В.Червонописький.

Біографічна довідка. Червонописький Сергій Васильович – голова Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів). Народився 6 липня 1957 року в місті Черкаси. Закінчив Мінське суворовське училище, Рязанське вище командне повітряно-десантне училище, Національну Академію Міністерства внутрішніх справ України. 1974-

1982 роки служив в повітряно-десантних військах. Учасник бойових дій в Афганістані 1979-1982 роки. Був тяжко поранений. 1983-1989 роки-завідуючий відділом, другий, перший секретар Черкаського міському комсомолу України. 1989-1991 роки-народний депутат СРСР, член Комітету Верховної Ради СРСР з міжнародних справ.

З 1991 року голова Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), 1992-2005 роки-голова Державного комітету України у справах ветеранів. Державний службовець I рангу. Нагороджений двома орденами Червоної Зірки, орденами Богдана Хмельницького III ступеня, Данили Галицького, іменною вогнепальною зброєю, орденами Дружби Росії, Пошани Білорусі. 2006 року обраний народним депутатом України. Автор чисельних публікацій в вітчизняних та закордонних засобах масової інформації з історії афганської війни, афганського руху України.

Поразка серпневого заколоту 1991 р., ліквідація партії та комсомолу знову змусили “афганців” продовжити боротьбу за гідне місце в суспільстві і навіть за існування. Боротьба продовжилася в нових політичних, економічних, соціальних, правових тощо умовах, але зі старими політичними та соціально-економічними негараздами.

В Україні вже незабаром після проголошення державної незалежності про „афганців” заговорили як про організовану силу, здатну істотно впливати на суспільно-політичні й соціально-економічні процеси. Це стало наслідком концептуально добре продуманої й послідовно здійснюваної *багатовекторності* “афганського” руху.

Нові реалії поставили „афганців” України фактично перед проблемою виживання. Тому важливо було визначити стратегію й тактику в нових історичних умовах. Це завдання частково виконала II позачергова конференція Спілки, що відбулася в Києві 24 – 26 жовтня 1991 року. На ній було внесено зміни й доповнення до Статуту організації, визначено програму основних

напрямів діяльності. *Конференція перейменувала Спілку воїнів-інтернаціоналістів України на Українську спілку ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів) – УСВА.*

Основні цілі УСВА не зазнали істотної трансформації в порівнянні з радянським періодом. Ними залишилися: соціальний і правовий захист воїнів-інтернаціоналістів, інвалідів, членів сімей загиблих; надання „афганцям” психологічної, моральної, матеріальної підтримки; сприяння лікуванню, зміцненню фізичного й морального стану воїнів-інтернаціоналістів їх соціальної адаптації та підвищення суспільної активності; сприяння державним і громадським організаціям України у вихованні молоді. Першочерговим завданням стало зберегти УСВА, її регіональні й первинні організації.

На той час до складу Спілки увійшли 24 обласні і 457 первинних відділень. В структурі центрального правління УСВА діяли Всеукраїнська рада сімей воїнів, що загинули в Афганістані, Релігійне товариство сімей полеглих і ветеранів Афганістану, Жіночий комітет учасниць афганської війни й локальних військових конфліктів в інших державах, об'єднання цивільних фахівців, що працювали в регіонах бойових дій, Всеукраїнська асоціація “Афганці Чорнобиля”.

Так почав формуватися *основний вектор „афганського” руху в Україні – громадський*, репрезентований УСВА.

III звітно-виборча конференція УСВА відбулася 10 грудня 1994 року в Запоріжжі. Делегати обговорили доповідь президії Спілки „Про напрями діяльності УСВА у вирішенні проблем соціального захисту ветеранів війни та завдання організації в нових економічних і політичних умовах”. Було прийнято постанову і ряд звернень: до керівників держав СНД – з проблем збереження миру, дотримання норм міжнародного гуманітарного права й осуду найманства; до керівництва України – з питань додаткових заходів для соціального захисту сімей полеглих, про необхідність повного виконання положень Закону України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”; до ветеранських та інших громадських організацій України й СНД –

про єдність дій і необхідність збереження мирного характеру перетворень у країні.

IV звітно-виборча конференція УСВА відбулась 1999 року у два етапи. Перше засідання було 27 травня в Києві. На ньому делегати заслухали звіт правління про роботу за минулі п'ять років, обрали новий склад правління, ревізійну комісію, голову УСВА та його заступників. Другий етап відбувся 17 грудня того ж року в Хмельницькому. На ньому затвердили нову редакцію Статуту й розглянули питання „Про організаційно-політичне зміцнення „афганського” руху”. Постановою передбачався комплекс організаційних і політичних заходів, які мали сприяти подальшому згуртуванню організації.

V звітно-виборча конференція УСВА також проводилася в два етапи. Перший відбувся в столиці 15 травня 2004 року. Він визначив такі пріоритетні напрями діяльності на наступний період: максимальне використання парламентських виборів 2006 року для посилення своїх політико-представницьких можливостей у законодавчих і виконавчих органах влади; участь в удосконаленні законодавства, виробленні нормативно-правових актів для посилення соціального захисту ветеранів війни і родин полеглих; сприяння органам влади всіх рівнів у проведенні ефективної соціальної політики й створення та реалізації державної системи реабілітації, лікування, протезування, зміцнення здоров'я й морально-психологічного стану ветеранів і сімей полеглих; надання всебічної індивідуальної моральної і матеріальної підтримки членам організації; увічнення пам'яті полеглих; активна участь у військово-патріотичному вихованні молоді; розвиток співробітництва з ветеранськими організаціями України та інших країн СНД у вирішенні соціальних проблем ветеранів, родин полеглих.

За п'ятнадцять років діяльності УСВА організаційно зміцніла, чимало зробила для вирішення життєво важливих проблем ветеранів. Зараз у кожному районі України в середньому живе 100 – 150 „афганців”, а це, якщо користуватися військовою термінологією, рота. В областях – від 2 до 10 тисяч ветеранів, що дорівнює повнокровним частинам і з'єднанням. Усього ж в

Україні проживає близько 150 тисяч ветеранів афганської війни – це навіть більше чисельності 40-ї армії. Важливо підкреслити, що УСВА є єдиною всеукраїнською громадською організацією такого роду – іншої загальнонаціональної структури, яка б об'єднувала певні групи „афганців”, в країні немає. Зазначимо, що, наприклад, в Росії на статус основного всеросійського об'єднання „афганців” претендує щонайменше сім організацій.

В УСВА не було скандальних конфліктів як у внутрішньоспільчанському, так і в економічному чи політичному житті. Цьому значною мірою сприяло те, що на початку 1990-х років Спілка офіційно відмовилася від державних пільг у господарсько-комерційній діяльності. УСВА має в кожній області власні базові підприємства. Вони переважно будують житло й виробляють будівельні матеріали. Це дозволяє створювати робочі місця для ветеранів, вирішувати їх житлові проблеми. Приміром, тільки 2000 року в Черкасах „афганська” фірма „Інтербуд” збудувала й передала ветеранам 58 квартир. Як на теперішні часи, це немало. Всі платежі в державний бюджет підприємства Спілки вносять повністю, вони ніколи не користувалися чужими грошима. УСВА не дозволила „примазатися” до руху кримінальним структурам, зберігла чистоту своєї діяльності, свій авторитет у суспільстві.

Проте до стовідсоткового державного рівня вирішення ветеранських проблем ще далеко. Тому пошук додаткових джерел фінансування лишається гострим питанням. У цій сфері йде активна співпраця з органами місцевої влади. Наприклад, сесія Харківської міськради повністю звільнила від сплати комунальних платежів сім'ї полеглих в Афганістані, а також сім'ї ветеранів, що померли вже після війни. Подібні рішення були прийняті в Чернігівській, Сумській, Луганській, Львівській та інших областях.

Одним з головних завдань “афганського” руху лишається сприяння створенню державної системи реабілітаційно-лікувальних закладів. Нині в країні живе 6.481 інвалідів афганської війни. І їх число, на жаль, зростає. Даються взнаки поранення, контузії, хвороби, отримані в Афганістані. Базовими в медико-санаторній, психологічній реабілітації й лікуванні для “афганців” є госпіталь „Лісова поляна” в Києві та санаторій ім. М. Семашка в Криму. Загалом мережа лікувальних закладів для інвалідів і ветеранів війни постійно розширюється. На тепер у регіонах діє 30 госпіталів для інвалідів. Розширюється мережа госпітальних відділень і палат в обласних, міських і районних лікарнях. Їх послугами користуються й ветерани афганської війни. Зараз УСВА домагається, щоб цими послугами могли користуватися й члени родин полеглих, а для всіх ветеранів було запроваджено обов'язкову щорічну диспансеризацію.

Серед соціальних проблем, якими опікується Спілка, однією з найгостріших залишається житлова. 2000 року УСВА домоглася, щоби Генеральна прокуратура перевірила, як у регіонах дотримуються вимоги Закону, згідно з якими будується житло для ветеранів війни і сімей полеглих за рахунок 1,5 % податку на прибуток. Було виявлено багато недоліків у нагромадженні й використанні цих коштів, дещо вдалося виправити „на ходу”. Однак стагнація житлового будівництва в глибинці змусила піти далі. Спілка ініціювала внесення змін до Закону „Про оподаткування підприємств”, згідно з якими з 2002 року дозволено за рахунок 1,5 % не тільки будувати, але й купувати житло на вторинному ринку. І ситуація дещо поліпшилася. За п'ять

останніх років одержали житло більше 2,5 тисячі учасників бойових дій і членів родин полеглих.

Важливий напрям діяльності УСВА – увічнення пам'яті полеглих на війні. В Україні споруджено 231 пам'ятник, у тім числі в усіх обласних центрах (крім Сум), великих містах і районних центрах. З 1994 року діє Храм-Пам'ятник жертвам афганської війни – Церква Воскресіння Христового в Києві. Створено єдиний в СНД Центральний державний музей воїнів-інтернаціоналістів „Твої, Вітчизно, сини. Обов'язок. Подвиг. Трагедія”. У столиці 3 грудня 1994 року відкрито Всеукраїнський пам'ятник-меморіал. Тепер на його гранітних плитах викарбовано імена всі наших земляків, що загинули в Афганістані.

Нинішній Україні, особливо в сучасному тривожному світі, небезпечно забувати уроки історії, у тім числі й уроки афганської війни. Направлення 2004 року українського миротворчого контингенту в Ірак показало, що ці уроки належно не вивчені. Тому Спілка продовжує боротися за історичну об'єктивність відтворення подій не такої далекої давнини. Важливу роль у цій справі відіграє газета ветеранів „Третій тост”, що виходить з 1992 року. Налагоджено активне співробітництво з іншими засобами масової інформації, як друкованими, так і електронними. Тільки за останні 10 років з'явилося понад 600 важливих публікацій. Нині вітчизняна бібліографія про афганську війну (правда, переважно поетичного й мемуарного характеру) налічує понад 100 найменувань. Письменник, поет “афганець” В.Слапчук 2004 року за свою творчість відзначений Державною премією України імені Тараса Шевченка. В Україні і за межами країни широко відомі твори В.Аблазова, В. Кошелева, К. Оборіна та інших авторів афганської тематики. Рейтинговими на протязі декількох років тримаються телепрограми “Польова пошта пам'яті”, “Справа честі”, радіопрограма “Пам'ять”, створювані за підтримки УСВА.

З перших днів свого існування „афганський” рух визначив статутним завданням героїко-патріотичну роботу з молоддю й підлітками. У березні 1998 року створено Всеукраїнське патріотичне об'єднання „Майбутнє України”. Нині в його структурі понад 100 центрів і клубів патріотичного виховання, у

яких навчається майже 11 тисяч дітей, підлітків, юнаків та дівчат. Осередки об'єднання створено в 17 областях. Останнім часом з'явилися нові, масштабніші форми патріотичного виховання. За активної участі УСВА 2004 року було започатковано Всеукраїнський героїко-патріотичний фестиваль „Ветерани – Молодь – Майбутнє”, присвячений 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

Від початку 1992 року став набувати реальних обрисів і *другий вектор “афганського” руху – державний*. Тоді Президент України Л. Кравчук підписав Указ про створення при Президентові України Комітету ветеранів війни в Афганістані й військових конфліктах в інших країнах (далі – Комітет). Його головою став С.В.Червонописький.

Комітет довів свою спроможність вирішувати соціальні проблеми ветеранів-„афганців” на державному рівні. Наслідком цього стало формування на його основі (4 січня 1997 року) Комітету України у справах ветеранів війни і військових конфліктів в іноземних державах при Кабінеті Міністрів України. Наприкінці 1999 року ця структура була реорганізована в Державний комітет України у справах ветеранів, який опікувався більш ніж 15 мільйонами ветеранів війни, військової служби і праці, десятками громадських організацій та об'єднань. В АРК, в кожній області, в Києві і Севастополі працювали представники Держкомітету, які в тісній взаємодії з місцевими органами влади вирішували ветеранські проблеми на регіональному рівні. Такого центрального органу виконавчої влади не було в жодній з країн СНД.

Проте 1992 року статус ветеранів війни в Афганістані, військових конфліктів в інших державах, членів родин полеглих, цивільних фахівців, що працювали в зонах збройних конфліктів, законодавством України ще не був визначений. Звідси й серйозні проблеми, з якими стикалися і УСВА, і Комітет. Відтак цілком закономірно виник *третій вектор українського „афганського” руху – законодавчий*.

Тут визначалося кілька основних завдань. Перше – це створення комітету у справах „афганців” у Верховній Раді України. Друге – лобіювання

законопроектів про статус „афганців”, членів сімей полеглих, учасників інших збройних конфліктів. Третє – підготовка або участь у підготовці й ухваленні нормативно-правових актів центральних і місцевих органів виконавчої влади з проблем „афганців”. Четверте завдання – максимальне входження ветеранів афганської війни в органи влади.

На початку 1992 року УСВА внесла до Верховної Ради пропозицію про створення окремої комісії у справах воїнів-інтернаціоналістів. Її нібито сприйняли, і на одній із сесій тодішній голова Верховної Ради І. Плющ поставив цей проект на голосування. Більшість депутатів проголосувала „за”. Але далі відбулося щось безглузде. Голові і деяким депутатам забаглося переголосувати пропозицію. В такий спосіб важливе рішення було скасовано. Верховна Рада ухвалила створити Комісію у справах ветеранів, пенсіонерів та інвалідів.

У жовтні 1991 року на Ц конференції УСВА делегати висловили думку про необхідність прийняття закону України про статус ветеранів воєн. Президент Л. Кравчук підтримав і навіть запевнив, що український закон буде кращим, ніж колишній союзний. 22 жовтня 1993 року прийнято Закон України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. Але обділеними виявилися сім’ї полеглих. Ці дискримінаційні положення чинні й сьогодні.

Та варто зазначити, що цей закон заклав фундамент законодавства з соціального захисту ветеранів воєн, у тім числі й афганської. Він став першим і найдосконалішим на той час законодавчим актом, що стосувався ветеранів, ніж ті, що з’явилися пізніше в країнах СНД. Цей закон відіграв важливу роль у соціальному захисті ветеранів протягом найскладнішого періоду політичного й соціально-економічного становлення незалежної України. Пільги, закладені в законі, багатьом допомагають виживати й сьогодні. Законопроектна робота

продовжується. Тільки за останні 5 років Спілка внесла пропозиції щодо майже півсотні нормативно-правових актів вищих органів влади.

Постійним залишається прагнення збільшити представництво ветеранів у Верховній Раді України, в місцевих радах. На виборах 2006 року депутатами різних рівнів обрано 566 ветеранів -“афганців”, у тім числі: народними депутатами України - 3, депутатами обласних рад - 25, міських – 151, районних у містах – 14, районних – 187, селищних – 135. Міськими головами обрано 9 ветеранів, сільськими – 42. Це перевищує показники минулих виборів.

Четвертий вектор афганського руху – політичний. Він довгий час був представлений такою партійно-політичною структурою, як Українська партія справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, „афганців” (УПС – СВІЧА). Вона була заснована 19 грудня 1992 року Основними принципами партії були: соціальна справедливість; демократія й політичний центризм; гармонічне поєднання інтересів громадянина й суспільства; рівна відповідальність кожного перед законом і верховенство права; свобода слова і свобода совісті.

Проте життя, суспільно – політичні процеси перебувають в постійній динаміці. Тому вони вплинули й на загальний стан багатовекторного афганського руху в Україні. З приходом до влади В.Ющенка “афганський” рух одразу лишився державного вектора. В рік Ветерана України, незважаючи на рекомендації Верховної Ради України, громадськості, Комітета у справах воїнів-інтернаціоналістів при главах урядів держав СНД, В.Ющенко своїм указом скасував Державний комітет України у справах ветеранів.

Це змусило шукати дещо інші засади організаційної єдності, політичної діяльності УСВА. Після чисельних дебатів в осередках було прийнято рішення про необхідність партнерства Спілки з Соціалістичною партією України та

злиття партії УПС-СВІЧА з нею. 22 квітня 2005 року підписано “Угоду щодо стратегічного партнерства Соціалістичної партії, Української партії Справедливості – СВІЧА та Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів)”. Вибір СПУ став не випадковим. Програма партії СВІЧА та статутні цілі УСВА майже накладаються на програму СПУ, особливо в соціальній частині.

Трансформувавшись з часом у реальну політичну силу, пройшовши через випробування кількома виборчими компаніями, Спілка стала єдиним політичним виразником інтересів найупослідженої частини громадян України. Відтак вона спирається на потужну соціальну базу. І своєрідність її в тім, що вона не страждає на ідеологічну зашореність, а має послідовну соціальну програму дій. Висунувши на перший план соціальну політику, що спирається на соціал-демократичні цінності, УСВА викликала тим самим інтерес у соціально незахищеної частини електорату. Саме ця частина громадян позитивно сприймає перспективу входження у владу плеяди соціальних реалістів, що добре розуміють, де приховано „безплатний сир” і чи впаде на нас „манна небесна”. „Афганці” з власного досвіду знають: марно чекати милості ні від фінансово-олігархічних сил з їхніми кишеньковими партіями, ні від Президента з його урядами. Необхідно, щоб “афганці” брали безпосередню участь як у представницькій, так і у виконавчій владі.

Активна участь у суспільно значимих справах з соціального захисту ветеранів, членів родин полеглих згуртувала й загартувала організацію, підвищила її авторитет у суспільстві, дала можливість зайняти свою нішу в громадсько-політичному житті України. Сьогодні УСВА – це майже 136 тисяч членів Спілки, об'єднаних в 27 регіональних, 639 міських і районних, 918 первинних організаціях.

Політичним визнанням організованого „афганського” руху в Україні, уособленого УСВА, його активної й вираженої суспільно-політичної позиції, вагомого внеску в розбудову громадянського суспільства став Указ Президента України від 11 лютого 2004 року. Цим Указом 15 лютого – день виведення радянських військ з Афганістану – визнано Днем вшанування учасників бойових дій на територіях іноземних держав. Знайшла належну оцінку й діяльність активістів „афганського” руху. Понад 500 колишніх воїнів-інтернаціоналістів відзначено державними нагородами незалежної України, з них 236 – за останні п'ять років.

У своїй діяльності УСВА пройшла шлях від розрізнених клубів, спілок воїнів запасу й інтернаціоналістів до потужного, структурованого й організаційно міцного „афганського” руху. Чи означає самоліквідація партії, знищення владою Держкомітету України у справах ветеранів втрату „афганським” рухом країни багатовекторності? Зовсім ні. Основний зміст українського феномена „афганського” руху полягає в тому, що це не стільки і не тільки УСВА, а досить складна, самодостатня багатовекторна система, яка працює злагоджено як в цілому, так і автономно по кожному із векторів і на трьох рівнях – центральному, регіональному й місцевому. При цьому кожний із векторів окремо, так і всі разом спрямовані до єдиної мети – вирішенню ветеранських проблем. У випадку збою на одному із них, активізуються інші, не послаблюючи рух в цілому.

Тому й нині „афганський” рух в Україні – це організована на суспільно-політичному й державному рівнях, захищена законодавчо соціально-демографічна категорія громадян, об'єднана виконаним інтернаціональним

обов'язком на військово-професійному рівні й діяльністю з соціального захисту ветеранів війни, членів родин полеглих.

Таким чином, організаційно й політично „афганський” рух зростав разом з незалежною Україною. Його історія – це частка історії країни з її політичними, економічними й соціальними кризами, досягненнями й негараздами як минулого, так і сьогодення. Проте за жодних умов ця суспільна сила, й у першу чергу – УСВА, не поступалася високими принципами, не відходила від головної мети – консолідації й координації зусиль ветеранів афганської війни та учасників збройних конфліктів в інших країнах у справі якнайефективнішого використання наявних можливостей для захисту своїх законних прав. Спілка організаційно зміцніла, здобула досвід вирішення ветеранських проблем. Посилилася безальтернативність УСВА, оскільки територіальні та більшість місцевих організацій перейшли на єдиний статут і фіксоване членство. Такий підхід вигідно відрізняє УСВА від „афганських” організацій країн СНД.

Висновки

Таким чином, участь радянських військ в збройному конфлікті в Афганістані стало найбільш тривалим и масштабним застосуванням контингенту Збройних сил СРСР за межами країни в мирний час. ОКРВ протистояв досить організований, сильний, впевнений в своїй правоті противник, який до того ж користувався великою підтримкою інших країн.

ОКРВ в Афганістані був вирішальною силою, яка забезпечувала утримання влади уряду Афганістану та НДПА. Всупереч первісним наказам з'єднання і частини 40-ї армії вимушені були майже безперервно вести бойові дії. В ході чисельних операцій радянські війська разом з афганською армією громили формування душманів, базові райони, каравани зі зброєю і спорядженням. Однак боездатність афганських збройних сил була не високою, а досягнуті військові успіхи не закріплювалися встановленням органів державної влади на місцях. Не принесла бажаного результату і проголошена афганським керівництвом «політика національного примирення».

Разом з тим радянські солдати, офіцери гідно виконали свій обов'язок. Події, пов'язані майже з 10-річним перебуванням ОКРВ на території Афганістану, є однією з найбільш трагічних, а разом з тим героїчних сторінок в новітній історії.

Проте проблеми війни в Афганістані 1979–1989 років не знайшли достатнього висвітлення в наявній літературі. Недосконале дослідження війни в Афганістані має наслідком неповне, а інколи й помилкове, відображення її на сторінках підручників та навчальних посібників. А це, в свою чергу, викликає серйозні виховні втрати. Афганська війна 1979–1989 рр. дійсно була несправедливою. Але вона не була загарбницькою, а Обмежений контингент радянських військ в Афганістані не був окупаційною владою, особливо якщо врахувати обсяги наданої економічної допомоги і проведених робіт щодо розвитку соціальної інфраструктури країни.

Чи була вона політичною помилкою, а то й злочином радянсько-партійного керівництва СРСР того часу, як стверджує новітня історіографія? В останні роки, завдяки звільненню від тягара ідеологічних стереотипів та класового підходу, штампів та залучення до наукового обігу нових масивів джерел, дослідникам певною мірою вдається прагматизувати історію афганської війни. Тому питання щодо помилки спірне.

Об'єктивне дослідження, знання проблем афганської війни важливе для розкриття генезису війни, втягнення країни в військові дії, вивчення альтернативних підходів керівництва щодо уникнення бойових дій військ на території іноземної держави, виходу з тупикової ситуації, протистояння збройного контингенту та місцевого населення, ставлення влади до учасників бойових дій, які гідно виконували наказ тощо.

Для кожного солдата, прапорщика і офіцера, які воювали в Афганістані, слово “Афган” означає не тільки назву тієї країни. Воно значно більш ємне і включає у себе весь спектр почуттів і спогадів, які переплелись між собою: біль і захоплення, мужність і боягузтво, військове товариство й зраду, страх і ризик, жорстокість і співчуття. Все це їм довелося пережити в тій країні на тій

війні. Такою й повинна постати історія війни в Афганістані 1979–1989 років.

Війна в Афганістані стала непідйомною для радянської економіки. Афганський вогонь спалив і СРСР, і КПСР. Спроба знову приховати правду на цей раз виявилася марною, відштовхнула збройні сили від влади. Наслідки політичного і морального “страусизму” завжди дорого коштують народу й країні. Важко розраховувати на те, що знайдеться багато людей, готових стати у лави захисників Вітчизни, якщо держава не буде турбуватися про тих, хто хоча б раз проливав кров в бойовищах за її наказом. Або кидати напризволяще воїнів-ветеранів, калік, родини загиблих, солдат, зниклих безвісти. Чи не від того зараз спостерігається ніколи непритаманне явище – масове ухиляння від служби в збройних силах та дезертирство? Байдужість до долі солдат та їх матерів породжує байдужість до долі Батьківщини. Що може бути страшніше цього?

В Росії, як відомо, уроки афганської війни нічому не навчили новітніх політиків. Радянські ідеологи називали війну в Афганістані “виконанням інтернаціонального обов’язку”. Зараз участь контингенту Збройних Сил України, зокрема в Іраці, називають “миротворчою місією”. Однак не треба бути видатним фахівцем-міжнародником, щоб розуміти, що війна США проти Іраку – це війна-репресалія начебто проти “непокірного” С. Хусейна. Спочатку приводом “Бурі в пустелі” 1991 року слугувала агресія Іраку проти Кувейту, а 2003 року – наявність зброї масового знищення, яку так і не знайшли. Та привід завжди слугує ширмою для прикриття дійсної мети. В випадку з Іраком – це війна за загарбання його нафтородовищ. В інших країнах триває громадянська війна. А українські миротворці їдуть “працювати” на примирення, охорону важливих народногосподарських об’єктів, урядових установ тощо. Однак з такою ж “шляхетною” метою входив ОКРВ до Афганістану. Та не будемо забувати, що з 7 жовтня 2001 року США здійснюють антитерористичну “миротворчу” операцію під назвою “Невгамовна свобода” в Афганістані. Зважаючи на її характер, перегони, спрямованість нинішньої зовнішньої політики України, виникає питання: чи не опиняться там знову українські

хлопці...

Питання для самоконтролю

1. Чому війна в Афганістані 1979 – 1979 років залишається невідомою для широкого загалу?
2. Дайте географічну характеристику Афганістану.
3. Які причини вплинули на прийняття Політбюро ЦК КПРС рішення про військове втручання в афганські внутрішні справи?
4. Назвіть періоди афганської війни.
5. Наведіть приклади героїзму і мужності радянських воїнів під час бойових дій.
6. Яка ціна сплачена за афганську війну?
7. Яку оцінку війні дав Ц з'їзд народних депутатів СРСР?
8. В чому полягає суперечливість підсумків війни?
9. Назвіть основні вектори «афганського» руху в Україні
10. Назвіть основні напрямки діяльності УСВА

Теми рефератів

1. Причини війни в Афганістані 1979 – 1989 років.
2. Мужність і героїзм радянських воїнів
3. Герої Радянського Союзу – вихідці з України.
4. Підсумки і оцінка афганської війни.
5. «Афганці» мого міста, району, селища.

Список рекомендованої літератури

О политической оценке решения о вводе советских войск в Афганистан:

Сообщение Комитета Верховного Совета СССР по международным делам, 24 декабря 1989 г. – Второй съезд народных депутатов СССР: Стенограф. отчет. – Т. 3. – М.: Политиздат,

1993. – С. 428.

Аблазов В. И. Афганистан. Четвертая война. – К.: РИА “Марко Пак”, 2002. – 206 с.

Він же. Над всем Афганистаном безоблачное небо. – К.: РИА “Марко Пак”, 2005. – 368 с.

Він же. Долгий путь из афганского плена и безвестия.–К.: РИА “Марко Пак”, 2005.– 272 с.

Афганистан: итоги бесконечной войны / Под ред. А. Малашенко. – М., 1999.

Афганистан болит в моей душе.: Воспоминания, дневники советских воинов, выполнявших интернациональный долг в Афганистане / Лит. запись П. Ткаченко. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 254 с.

Варенников В. И. Неповторимое. – В 7 кн. – Кн. 5. –Афганистан. И доблесть и печаль. Чернобыль – М.: Советский писатель, 2001. – 448 с.

Война в Афганистане. – М.: Воениздат, 1991 – 367 с.

Гареев М. А. Афганская страда (с советскими войсками и без них). — М.: ИНСАН, РФК, 1999. – 416 с.

Гриф секретности снят. Потери Вооруженных Сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах. Статистическое исследование / Под ред. Г. Ф. Кривошеева – М.: Воениздат, 1993. – 415 с.

Звезды славы боевой. На земле Афганистана / Сост. Дынин И. М. — М.: Воениздат, 1988. – 224 с.

Ляховский А. А., Забродин В. М. Тайны афганской войны.— .: Планета, 1991.–270 с.

Ляховский А. А. Пламя Афгана. – М.: Вагриус, 1999. — 608 с.

Він же. Трагедия и доблесть Афгана. – М.: ГПИ ИСКОНА, 1995. – 650 с. – 2-е изд. перераб. и доп. – Ярославль: ООО ТФ “НОРД”, 2004. – 800 с.

Громов Б. В. Ограниченный контингент. – М.: АО Изд. группа “Прогрес”–Культура”, 1994. – 352 с.

Книга Памяти о советских воинах, погибших в Афганистане. – В 2-х т. – Т. 1. – А. – Л. –М.: Воениздат, 1995. – 720 с.; – Т. 2. – М–Я. – М.: Воениздат, 1999. – 712 с.

Чорні тюльпани. Афганський мартиролог України / Авт.-упорядник О. Мусієнко. – Вип. 1. – К.: АТ “Друкарня “Столиця”, 1999. – 560 с.

Червонопиский С. В. “Афганська проблема” і політичний волюнтаризм Політичний менеджмент. – 2005. – № 5(14).

Він же. Становлення “афганського “ руху в УРСР (1980-1991 рр.) // Там само. – № 6(15).

Він же. Український феномен “афганського” руху // Там само. – 2006. – 1(16).

Червонописький С.В., Костира А.А. Історіографія війни в Афганістані (25 грудня 1979–15 лютого 1989 рр).–К.;Міжрегіональний видавничий центр “Медінформ”, 2006. – 92 с.

Додаток № 1.

Коротка хронологія війни в Афганістані 25 грудня 1979 –15 лютого 1989 рр.

1978 рік

27 – 28 квітня – в Афганістану відбулася Квітнева (Саурська) революція за визначенням радянської історіографії. Новітні дослідники справедливо вважають цю “революцію” заколотом, поверхневим переворотом, який мав наслідком зміну еліт, а ніяк не зміну формацій.

30 квітня – країна проголошена Демократичною Республікою Афганістан (ДРА).

1 травня – генеральний секретар ЦК НДПА Н. М. Таракі став прем’єр-міністром,

головою Революційної ради ДРА, Х. Амін – його заступником і міністром закордонних справ.

5 грудня – СРСР і ДРА підписали “Договір про дружбу, добросусідство та співробітництво”.

1979

Квітень 1978 – березень 1979 – підписано 75 угод між СРСР і ДРА з питань економічної допомоги Афганістану, що супроводжувалося, зокрема, прибуттям в країну додатково 4,5 тис. радянських радників.

Початок січня – загострення політичного становища в ДРА. Збройні виступи проти нової влади в центральних провінціях – Хадзараджаті, Нурістані.

14 лютого – викрадений групою маоїстської спрямованості “Національне гноблення” і пізніше вбитий посол США в ДРА А. Даббс.

Березень – зустріч Л. І. Брежнєва і Н. М. Таракі.

15 березня – антиурядовий заколот у Гераті. Загинув перший радянський військовослужбовець – військовий радник майор М. Я. Бізюков.

Перше прохання лідерів ДРА Н. М. Таракі і Х. Аміна про введення військ. Таких прохань до грудня 1979 року буде близько 20, із них 7 від Х. Аміна. Однак як вважають новітні дослідники, це ніяк не могло слугувати підставою для виправдання рішення щодо вводу військ СРСР до Афганістану, бо перше, що було зроблено після цієї акції – вбито Х. Аміна на другий день після введення військ.

16 березня – міністр оборони СРСР Д. Ф. Устинов наказав начальнику Генштабу Збройних Сил (далі – ЗС) СРСР підготувати одну повітряно-десантну дивізію до можливого десантування, а 3 авіаполки – до перебазування в Афганістан. Незабаром наказ відмінено.

17 – 19 березня – засідання Політбюро (далі – ПБ) ЦК КПРС, на якому обговорювалася ситуація в Афганістані. У перший день члени ПБ схилилися до ухвалення військового рішення.

18 березня – телефонна розмова Голови Ради Міністрів СРСР О. М. Косигіна з генеральним секретарем ЦК НДПА, прем’єр-міністром ДРА Н. М. Таракі, у якій той просить надати допомогу військами для ліквідації заколоту в Гераті.

Міністр оборони Д. Ф. Устинов віддав наказ щодо додаткового розгортання 2 дивізій Туркестанського військового округу (далі – ВО) (у квітні їх повернули в пункти постійної дислокації).

19 березня – ПБ ЦК КПРС приймає рішення “не втягуватися у війну”, запросити Н. М. Таракі на бесіду до Москви. Для аналізу ситуації в ДРА і вироблення рекомендацій затверджена група в складі членів ПБ: Ю. В. Андропова – голови КДБ СРСР, Д. Ф. Устинова –

міністра оборони, А. А. Громика – міністра закордонних справ, Б. М. Пономарьова – секретаря, зав. Міжнародним відділом ЦК КПРС, кандидата в члени ПБ, так звана “четвірка”.

20 березня – бесіда Н. М. Таракі з Л. Брежнєвим, О. Косигінім, А. Громиком, Д. Устиновим, Б. Пономарьовим.

6 квітня – прибуття в ДРА радянської військової делегації на чолі з начальником Головного політичного управління Радянської Армії і Військово-Морського Флоту генералом армії О. О. Єпішевим.

Кінець квітня – радянське керівництво відмовило Н. М. Таракі і Х. Аміну в проханні направити до Афганістану бойові гелікоптери з радянськими екіпажами, переодягненими у форму афганської армії.

5 травня – у Туркестанському ВО розпочалося формування “мусульманського батальйону” Головного розвідуправління Генштабу ЗС з представників титульних націй середньоазіатських республік.

24 травня – засідання ПБ ЦК КПРС знову відхилило прохання афганського уряду щодо введення радянських військ.

Червень – направлена нова група радянських військових радників у ДРА чисельністю близько 1 тис.

Липень – початок роботи в Афганістані спецпідрозділу Комітету Державної Безпеки СРСР “Зеніт-1”. Передислокація в Баграм повітряно-десантної бригади для охорони радянських транспортних літаків.

8 – 9 липня – візит у Кабул секретаря ЦК КПРС Б. Пономарьова.

5 серпня – заколот у афганському 26-м парашутно-десантному полку та бальйоні “Командос” в Кабулі.

20 – 25 серпня – візит у ДРА радянської військової делегації на чолі з головнокомандувачем Сухопутними військами радянської армії генералом армії І. Г. Павловським.

Вересень – прибуття в Кабул спецгрупи КДБ “Зеніт-2”.

10 вересня – Л. Брежнєв прийняв у Москві Н. М. Таракі.

14 вересня – арешт за наказом Х. Аміна Н. М. Таракі, якого 8 жовтня вбито. Загострення не тільки внутріфракційної боротьби в НДПА, але взагалі внутрішньополітичної ситуації в ДРА у зв’язку з терором, що розгорнувся проти прихильників Н. М. Таракі. До 10 жовтня (дня офіційного повідомлення про смерть Н. М. Таракі) кількість страчених Х. Аміном досягла майже 50 тис. осіб.

На початок грудня чисельність збройних формувань опозиції досягла 40 тис.

Антиурядові бойові дії розгорнулися в 12 провінціях ДРА.

3 – 14 грудня – передислокація 2 парашутно-десантного батальйону 345 парашутно-десантного полку у Баграм. Прибуття в Кабул першого заступника начальника зовнішньої розвідки КДБ генерал-лейтенанта В. Кирпиченка.

8 грудня – нарада “четвірки” у Л. Брежнєва. Вирішено застосувати два варіанти: або заміна силами радянських спецслужб Х. Аміна на Б. Кармаля, або направлення якоїсь кількості військ з цією метою.

10 грудня – Д. Ф. Устинов на колегії міністерства оборони повідомив про необхідність підготовки угруповання військ. У війська відправлена відповідна директива № 312/12/00133.

12 грудня – ПБ ЦК КПРС прийняло рішення про введення Обмеженого контингенту радянських військ (далі – ОКРВ) до ДРА.

13 грудня – сформована оперативна група (ОГ) МО СРСР, на чолі з першим заступником начальника ГШ генералом армії С. Ф. Ахромєєвим, якого пізніше замінив Маршал Радянського Союзу С. Л. Соколов.

Перший зам. командуючого військами ТуркВО генерал-лейтенант Ю. В. Тухарінов призначений першим командувачем 40-ї армії.

14 грудня – прибуття в Кабул ОГ МО СРСР та спецгрупи КДБ СРСР “Грім”.

24 грудня – вступила в дію директива МО і ГШ № 312/12/001, яка визначила задачі на введення та розміщення радянських військ на афганській території.

25 грудня – 15:00 перетин радянсько-афганського кордону по понтонному мосту в районі узбецького м. Термез 108-ю мотострілецькою дивізією під командуванням генерал-майора К. А. Кузьміна. 103-я повітряно-десантна дивізія під командуванням генерал-майора І. Ф. Рябченка почала повітряну передислокацію з території СРСР на літовища Кабула і Баграма. Першим комендантом Кабульського аеропорту став командир роти цього з’єднання старший лейтенант С. В. Червонописький.

Радянсько-афганський кордон в районі туркменського м. Кушка перетнула 5-я гвардійська мотострілецька дивізія під командуванням генерал-майора Ю. В. Шаталіна.

27 грудня – 19:30 почалася операція “Шторм-333” по захопленню палацу Тадж-Бек і відсторонення від влади Х. Аміна, якого було вбито. 20:45 радіостанція Кабула передала записане на плівку звернення нового лідера Б. Кармаля до народів Афганістану.

Загинуло 86 осіб, у тому рахунку 10 офіцерів. Бойові втрати: 70 і 9 офіцерів. **Втрати техніки:** літаків, гелікоптерів – 6, танків – 1, бронетехніки – 1.

1980

Січень – частини радянських військ зайняли головні райони країни, взявши під

охорону 21 провінційний центр, об'єкти радянсько-афганського співробітництва, 9 літовищ. Чисельність угруповання військ: 75 тис. (5-а, 108-а мотострілецькі, 103 повітряно-десантна дивізії, авіація та частини забезпечення).

4 січня – прибуття в Кабул ОГ МО СРСР на чолі з Маршалом Радянського Союзу С. Л. Соколовим.

5 січня – перші зниклі безвісти в провінції Баглан: підполковник Ю. А. Журавльов, молодший лейтенант Г. О. Кошлаков.

7 січня – проведення першої операції ОКРВ по деблокуванню населеного пункту Нахрин, в якому 1 січня повстав афганський артилерійський полк. Загинуло 2 радянських солдата, 3 радники.

8 січня – “мусульманський батальйон” ГРУ виведено до м. Чирчик (ТуркВО).

10 січня – пленум ЦК НДПА оголосив склад керівних органів ДРА. Б. Кармаль – генеральний секретар ЦК НДПА, прем'єр-міністр, голова Револьюційної Ради країни.

14 січня – більшість країн – учасниць ООН засудила дії СРСР і зажадала виведення війська з ДРА.

20 січня – група академіків на чолі з О. А. Богомолвим надала керівництву СРСР “Тези деяких міркувань щодо підсумків зовнішньополітичного становища наприкінці 70-х років” В них відзначено, що “введенням військ до Афганістану наша політика, мабуть, перейшла припустимі рубежі конфронтації у третьому світі. Вигоди від цієї акції виявилися незначними у порівнянні зі збитками, які нанесені нашим інтересам”.

19 лютого – Рада Міністрів СРСР прийняла постанову № 152-45, котрою визначено фінансування та пільги особливого складу військ, що знаходяться в ДРА.

20 лютого – повстання в Кабулі. Всі гарнізони міста блоковані, будуються барикади; повсталі рушили до резиденції генсека ЦК НДПА. Обстріляно посольство СРСР. Є загиблі.

На чергове звертання нового афганського лідера в Москву щодо допомоги, командування 40-ї армії одержало з центру наказ “розпочати разом з армією ДРА активні дії по розгрому загонів збройної опозиції”.

23 лютого – трагедія в тунелі Саланг. Від отруєння вихлопними газами загинуло 16 військовослужбовців.

24 лютого – повстання в Кабулі придушено.

Кінець лютого – з ініціативи Л. Брежнєва радянське керівництво почало проробляти питання щодо виведення військ з Афганістану.

Березень – обстріл штабу 40-ї армії. Завершення повної заміни сержантів та рядових запасу, які попередньо були призвані з резерву (33,5 тис. чол.) військовослужбовцями термінової служби. Початок активних бойових дій; формування двох окремих

мотострілецько-штурмових бригад – 70-ї (під Кандагаром) і 66-ї (в Кабулі).

Березень – май – проведено 96 бойових операцій. Із них 54 –спільно з афганськими частинами. Бойові дії в провінції Кунар, ущелині Панджшер, в районах Файзабада, Талукана, Баглана, Джелалабада.

Квітень – Конгрес США проголосував за виділення допомоги душманам у розмірі 1,5 млрд дол. Тим самим офіційно узаконено втручання США в конфлікт у ДРА.

28 квітня – Президією Верховної Ради СРСР підписано перші укази про присвоєння звання Героя Радянського Союзу військовослужбовцям ОКРВ: майору В. К. Гайнутдинову, старшому лейтенанту С. П. Козлову, полковнику В. В. Колеснікову, старшому сержанту А. Г. Мироненко (посмертно), Маршалу С. Л. Соколову, старшому сержанту М. П. Чепику (посм.), майору В. В. Щербакову, старшому лейтенанту Н. А. Шорнікову (посм.) полковнику В. Ф. Бояринову (посм.), капітану В. Ф. Карпукіну, капітану 2 рангу Е. Г. Козлову.

Травень – наказом Міністра оборони СРСР для офіцерів термін служби в ДРА визначено у 2 роки. Почато спорудження військових містечок, застав для частин армії, уздовж основних магістралей. Обстріл місць дислокації 181-го мотострілецького полку 108-ї дивізії, висаджені вибухами склади з боєзапасами та продовольством, загинуло 6 осіб. Бойові дії ведуться в 9 провінціях з 26.

Червень – бойові дії ведуться вже в 15 провінціях

19 червня – прийняте рішення щодо виведення з Афганістану деяких танкових, ракетних та зенітних частин, які не могли в умовах гірської місцевості ефективно діяти.

23 червня – пленум ЦК КПРС одностайно схвалив рішення ПБ ЦК КПРС про введення військ в Афганістан з метою надання допомоги в стабілізації політичного становища та відбиття можливої агресії ззовні проти ДРА.

Липень – вихід першої групи військ із ДРА: танкового полку, окремої артбригади, ракетних дивізіонів. Академік А. Д. Сахаров звернувся з відкритим листом до Л. Брежнєва та ООН, в якому засудив введення військ до Афганістану. Ю. В. Андропов розпочав роботу щодо встановлення афгано-пакистанського діалогу і створення умов для виводу ОКРВ.

3 серпня – в районі Кишима потрапив в засідку розвідувальний батальйон 201-ї мотострілецької дивізії, загинуло 45 радянських військовослужбовців.

23 серпня – генерал-лейтенант Б. І. Ткач призначений командувачем 40-ї армії.

Осінь – 2-а Панджшерська операція; бойові дії в провінціях Капіса, Кабул, Логар, Вардак, гірському масиві Лурхок (Фарах); зачистка Герата; перша велика операція в центральних провінціях – “Удар”.

Душмани приступили до устаткування у важкодоступних гірських районах складів та баз зброї, боєзапасів, продовольства, а також підготовки печер до зими.

Листопад – завершення повної заміни офіцерів запасу (2,2 тис. осіб) та техніки, поставленої з народного господарства.

За рік загинуло 1484 військовослужбовців, серед них 199 офіцерів; бойові втрати: 1229 і 170. Втрати техніки: літаків – 1, гелікоптерів – 39, танків – 18, бронетехніки (БТР, БМП, БРДМ) – 173.

1981

Січень – надходження у війська програм з навчання особливого складу гірських батальйонів та курсантів учбових з'єднань, методичних посібників та інструкцій для мотострілецьких підрозділів щодо ведення бойових дій у горах та відбиття нападів душманів на марші.

Створення режимних зон навколо літовищ, гарнізонів, найважливіших об'єктів і комунікацій; продовження будівництва та обладнання сторожових застав й постів. (Усього їх було – 862, на яких задіяно 20,2 тис. військовослужбовців).

Набрав сили закон ДРА про загальний військовий обов'язок.

Січень – лютий – операції по ліквідації підпілля в районах Кабула, Кандагара, Герата, Джелалабада, Хоста.

Січень – грудень – активні бойові дії в провінціях Логар, Пактія, Нангархар, в околицях Кабула.

Березень – 3-я Панджшерська операція. У 8 північних провінціях чисельність душманів досягла 8,5 тис., об'єднаних у 200 загонів.

Весна – помітне загострення політично-воєнного становища; масове дезертирство з армії ДРА; включення в боротьбу частини населення, що займала раніше вичікувальну позицію.

10 травня – лист воєначальників до керівництва СРСР з проханням про необхідність оцінити реальне становище.

Вересень – проведення операції “Мармоль” по розгрому душманської бази в 30 км на південь від міста Мазарі-Шаріф; візит Б. Кармаля в Москву. 4-а Панджшерська операція.

Середина жовтня – Ургунська операція.

Жовтень – введення у ДРА двох загонів спецназу.

Листопад – введення 9-ти окремих мотострілецьких батальйонів охорони для посилення безпеки радянських та афганських авіабаз.

Осінь – перша заміна офіцерів.

Грудень – операція з розгрому великого базового району душманів Дарзаб на півночі країни.

Жовтень – грудень – епідемія гепатиту в частинах 40-ї армії.

Вересень – грудень – проведено 46 військових операцій проти душманів, 250 дій чергових підрозділів.

За рік знищено більш ніж 20 тис. душманів, полонено – 7763, захоплено до 12 тис. одиниць стрілецької зброї, 1,5 млн різних боезапасів, 79 ДШК, 22 міномета й іншого озброєння.

За рік загинуло 1298 чол., у тому числі 189 офіцерів. Бойові втрати: 1033 і 155. **Втрати техніки:** літаків – 4, гелікоптерів – 22, танків – 28, бронетехніки – 128.

1982

Січень – бойові дії в Кандагарі.

Кінець січня – початок лютого – бойові дії в зеленій зоні Джабаль-Уссарадж, Чарикар, Махмудракі.

На 1 березня – загонів душманів стало 900 чисельністю до 50 тис.

Березень – перші мотоманеврені групи прикордонних військ СРСР стали у вузлових точках північних районів ДРА.

Квітень – заступник Генерального Секретаря ООН Д. Кордовес відвідав Кабул та Ісламабад з метою підготовки переговорів. Операція у провінції Намруз.

16 травня – червень – 5-а Панджшерська операція, у котрій було задіяно 36 батальйонів (16 радянських і 20 афганських) загальною чисельністю близько 12 тис. військовослужбовців, майже 320 одиниць бронетехніки, 155 гармат і мінометів, 104 гелікоптера, 26 літаків. Радянські втрати: 93 вбитих, 343 поранених.

Червень – перший раунд переговорів у Женеві

Август – вересень – 6-та Панджшерська операція, але і цього разу уряд ДРА не закріпив успіх встановленням своєї влади на місцях.

3 листопаду – друга трагедія в тунелі Саланг, загинуло від задухи 64 радянських та 112 афганських військовослужбовців.

В листопаді – помер Л. Брежнєв. Обрання Ю. Андропова Генсекретарем ЦК КПРС.

З 1982 р. скорочено призов до Афганістану особливого складу із середньоазіатських республік. Зросла чисельність призваних з європейської частини СРСР (Росії, України, Білорусії).

1982 року у душманів з'явилися переносні зенітно-ракетні комплекси (ПЗРК) – “Стріла-2” радянського, китайського, американського виробництва.

За рік загинуло 1948 чол., у т. ч. 238 офіцерів. Бойові втрати: 1623 і 215. **Втрати техніки:** літаків – 7, гелікоптерів – 33, танків – 17, бронетехніки – 107.

1983

2 січня – викрадення в Мазарі-Шаріф душманами 16 радянських цивільних фахівців.

Звільнити їх вдалося тільки через місяць, проте загинуло 6.

17 січня – прийняття ЦК КПРС і РМ СРСР спільної постанови “Про пільги військовослужбовцям, робітникам та службовцям, що знаходяться у складі обмеженого контингенту радянських військ на території Демократичної Республіки Афганістан, та їхнім родинам”.

Січень – бойові дії в провінції Логар.

28 березня – зустріч Генсекретаря ЦК КПРС Ю. Андропова з Генсекретарем ООН Пересом де Куел'яром, на котрій було заявлено про прагнення Радянського Союзу до мирного вирішення афганської проблеми. Бо війна завдавала серйозної шкоди відносинам СРСР із Заходом, соціалістичними країнами, ісламським світом, іншими країнами “третього світу” і стала “досить хворобливою для внутрішнього становища в СРСР, для його економіки й суспільства”.

Квітень – розгром загонів душманів в ущелині Ніджраб провінції Капіса. Радянські втрати: 14 вбито, 63 поранено.

19 травня – радянський посол у Пакистані офіційно підтвердив прагнення СРСР та ДРА “призначити терміни виводу контингенту радянських військ”.

2 і 12 червня – директиви командуючого ТуркВО про заходи щодо підвищення якості підготовки до введення до бойового складу офіцерів та молодого поповнення.

На 1 липня – з 286 повітів та волостей ДРА під повним контролем центральної влади знаходилося тільки 50, під частковим (тільки центри) – 156.

Осінь – вперше загани душманів не пішли на зиму на відпочинок до Пакистану та Ірану, а почали створення укріплених районів та баз безпосередньо в Афганістані.

4 листопада – генерал-лейтенант Л. Е. Генералов призначений командуючим 40-ю армією.

15 листопада – Указ Президії Верховної Ради СРСР про присвоєння звання Героя Радянського Союзу старшому лейтенантові І. М. Плосконосу.

Січень – грудень – бойові дії в Кундузі, Пулі-Хумрі, Кабулі, Гераті, Шинданді, Кандагарі.

На кінець року – діяли 212 (178 в Пакистані, 34 в Ірані) спеціальних центрів і пунктів підготовки душманів. Це дозволяло готувати близько 75 тис. бойовиків щорічно.

За рік загинуло: 1446, у т. ч. 210 офіцерів. **Бойові втрати:** 1057 і 179. **Втрати техніки:** літаків та гелікоптерів – 33, танків – 13, бронетехніки – 186.

1984

3 початку року – поява у моджахедів великої кількості реактивних снарядів та установок до них китайського виробництва, американських ПЗРК “Стінгер” та англійських

“Блоупайп”. За рік зафіксовано 62 пуски ПЗРК.

Березень – перебазування батальйонів спецназу до пакистанської границі (у Джелалабад та під Газні).

Кінець лютого – початок березня – бойові дії в провінціях Парван, Капіса, Кабул, Лагман.

15 квітня – початок реалізації силами батальйонів спецназу плану “Завіса” щодо перекриття караванних маршрутів, якими з території Пакистану доставлялися зброя й боезапаси, спорядження. Усього маршрутів налічувалося близько 200.

21 квітня – початок чергової операції в Панджшерській ущелині. Через грубі помилки в підготовці й проведенні бойових дій один батальйон потрапив в засідку, втративши 53 убитими та 58 пораненими.

Січень – травень – проведено 85 операцій, у т. ч. 51 – спільно з частинами афганської армії, серед них 34 – самостійно збройними силами ДРА. Знищено 18 тис. душманів, захоплено 3839 одиниць стрілецької зброї, 146 ДШК, 42 міномети, 101 РПГ.

Найбільш крупними були операції в долинах рік Панджшер, Андараб, у “зелених зонах” навколо Кабула й Герата.

21 червня – Указ Президії ВР СРСР про присвоєння звання Героя Радянського Союзу майору А. П. Богданову (посмертно).

Вересень – введення 4-го батальйону спецназу в Баграм (навесні 1985 передислокований у район Баракі).

11 листопада – Указом Президії Верховної Ради СРСР звання Героя Радянського Союзу присвоєно лейтенанту О. П. Стовбі (посмертно).

Грудень – розгром базових районів душманів у горах Луркох провінції Фарах.

Самий кровопролитний рік в історії війни. Загинуло 2343, у т. ч. 305 офіцерів. Бойові втрати: 2060 і 285. **Врати техніки:** літаків – 17, гелікоптерів – 49, танків – 7, бронетехніки – 88.

1985

Початок року – диверсія на авіабазі ВВС ДРА в Шинданді. Висаджено в повітря 11 бомбардувальників, весь авіаполк згорів.

Весна – збільшення кількості батальйонів спецназу з 4 до 8, які ввійшли до складу 2-х бригад спецназу.

Березень – М. С. Горбачов обраний Генсекретарем ЦК КПРС. Через місяць на квітневому пленумі ЦК КПРС він проголосить політику перебудови.

19 квітня – генерал-лейтенант І. А. Родіонов призначений командувачем 40-ю армією

21 квітня – “Мараварська” трагедія. В ущелині на пакистансько-афганському кордоні

загинуло 28 радянських розвідників спецназу.

26 квітня – повстання радянських та афганських військовополонених у спец'язниці в районі пакистанського населеного пункту Бадабер. (Проте Б. Громов, В. Варенников застосовують назву “Бадайберг”).

Май – бойова операція в провінції Гільменд.

Май – червень – бойові дії на 170-км протягом Кунарської ущелини від Джелалабада до Барикота. Під час операції гелікоптерами десантувалось близько 11 тис. чол.

Середина року – Генсекретар ЦК КПРС М. Горбачов доручив ПБ переглянути політику щодо Афганістану.

Жовтень – бойові дії в провінціях Фарах, Баглан, Капіса, Парван. Наприкінці року для закриття кордону стали залучатися мотострілецькі частини.

19 жовтня – під час бойових дій в ущелині Панджшер через помилку в орієнтуванні від переохолодження загинули 5 військовослужбовців і 35 обморозилися.

6 листопаду – Указ Президії Верховної Ради СРСР про присвоєння звання Героя Радянського Союзу старшині В. Д. Капшуку.

Протягом року проведений більш ніж 80 операцій. ОКСВ досяг своєї максимальної чисельності – 108,8 тис. осіб, із них 106 тис. – військовослужбовців, у т. ч. у бойових частинах – 73,6 тис.

За рік загинуло 1868, у т. ч. 273 офіцери, бойові втрати: 1552 і 240. **Втрати техніки:** літаків та гелікоптерів – 66, танків – 18, бронетехніки – 185.

1986

Лютий – на XXVII з'їзді КПРС М. Горбачов заявив про необхідність вироблення плану поетапного виводу військ з Афганістану.

Операція проти угруповання А. Басира в провінції Бадахшан і розгром перевалочної бази Марульгад в провінції Нангархар.

Березень – бойові дії в районі Шекуде провінції Пактія, проти угруповання Вадуда в провінції Бадахшан, а також в районі ущелини Апудела провінції Забаль, повторна операція в Марульгаді.

Квітень – бойові операції проти угруповань Наджмуддина в провінції Бадахшан, проти С. Мансура в провінції Баглан, розгром бази “Джавара” в провінції Пактія.

30 квітня – генерал-лейтенант В. П. Дубинін призначений командувачем 40-ї армії.

4 травня – пленум ЦК НДПА обрав генсекретарем Наджибуллу (Наджиба), а також поклав початок формуванню політики національного примирення.

10–25 травня – бойові дії в повітах Дадж і Алихейль в провінції Пактія.

Червень – операції в провінціях Кандагар, Парван, Лагман.

На 15 липня в складі 40-ї армії 133 батальйони та дивізії, з яких 82 виконували охоронні функції. Охороняли комунікації – 23, літовища – 14, військові й економічні об'єкти – 23, місцеві органи влади – 22. До ведення активних бойових дій на всій території країни можна було задіяти тільки 51 батальйон. Чисельність душманів досягла 150 тис. чоловік.

18–26 серпня – розгром бази-арсеналу Какайти-Шудаї, ліквідація угруповання в “зеленій зоні” міста Герат.

15–30 жовтня – виведення до СРСР 1 танкового, 2 мотострілецьких і 3 зенітно-артилерійських полків ОКРВ. Всього 8 тис. чоловік.

31 грудня – надзвичайний і розширений пленум ЦК НДПА проголосив курс на національне примирення.

За рік відзначено 847 пусків ПЗРК. Допомога США моджахедам склала 500 млн дол.

За рік загинуло – 1333, у т. ч. 216 офіцерів. Бойові втрати: 1068 і 198. **Втрати техніки:** літаків, гелікоптерів – 61, танків – 14, бронетехніки – 126.

1987

Січень – початок здійснення політики національного примирення. Активізація бойових дій “непримиримої опозиції”.

16 січня – 21 лютого – операція “Удар” в провінції Кундуз.

18 лютого – Указом Президії Верховної Ради СРСР присвоєно звання Героя Радянського Союзу капітану В. І. Гринчаку.

4 лютого – 11 березня – операція “Шквал” в провінції Кандагар.

Березень – операції “Гроза” в провінції Газні та “Коло” в провінціях Кабул, Логар.

8 березня – обстріл душманами таджицького міста Пяндж.

9 квітня – напад душманів на радянську прикордонну заставу.

Квітень – бойові дії в провінції Герат, операція “Весна” в провінції Кабул.

Май – операції “Залп” в провінціях Логар, Пактія, Кабул, та “Південь-87” в долині ріки Аргандаб в провінції Кандагар.

Весна – початок застосування системи “Бар’єр” для прикриття ділянок радянсько-афганського кордону від проникнення душманів.

1 червня – генерал-лейтенант Б. В. Громов призначений командувачем 40-ї армії.

Листопад – початок операції “Магістраль” по деблокуванню дороги Гардез-Хост.

Листопад – проходить Лоя Джирга (вища рада Афганістану), яка підтримала політику національного примирення. На ній же Наджибулла обраний президентом Афганістану. З назви республіки прибрано слово “Демократична”. Країна стала називатися “Республіка Афганістан” (РА).

Зареєстровані нові проурядові політичні партії: Револьюційна організація трудящих Афганістану, Організація трудящих Афганістану, Ісламська народна партія Афганістану, Партія селянської справедливості Афганістану та ін.

За рік допомога США опозиції склала 700 млн дол.

За рік загинуло 1215, у т. ч. 212 офіцерів. Бойові втрати: 1004 і 189. **Втрати техніки:** літаків та гелікоптерів – 68, танків – 7, бронетехніки – 128.

1988

Січень – завершення операції “Магістраль”.

9 лютого – заява Генсекретаря ЦК КПРС М. Горбачова по Афганістану, в якій визначено терміни виводу ОКРВ.

14 квітня – представники Республіки Афганістан, Ісламської республіки Пакистан, СРСР і США підписали в Женеві угоду та інші документи щодо врегулювання становища в Афганістані, які набули чинності з 15 травня. Визначено, що половина радянських військ буде виведена до 15 серпня 1988 р., а виведення всієї 40-ї армії завершиться протягом 9 місяців.

5 травня – Указом Президії Верховної Ради СРСР звання Героя Радянського Союзу присвоєне: капітану Я. П. Горошко, старшому лейтенанту О. П. Оніщуку (посмертно), молодшому сержанту В. П. Синицькому.

На 15 травня майже 60% території РА контролювалося опозицією.

15 травня – 1 серпня – радянські війська виведені з гарнізонів Джелалабада, Газні, Гардеза, Кандагара, Лашкара, Файзабада, Кундуза, всього 50,2 тис. чол. Афганістану передано близько 2300 різних об’єктів: військові містечка, склади, шпиталі, казарми.

7 серпня – урядові війська РА розбиті в Кундузі, крім того душмани захопили Ханабад, Тулукан, Баміан.

Друга половина року – ОКРВ захоплено 417 караванів, що йшли з Пакистану та Ірану.

Грудень – на 43-й сесії Генеральної Асамблеї ООН М. Горбачов виступив з ініціативою щодо припинення з 1 січня 1989 р. вогню між протиборчими сторонами з одночасним припиненням постачань озброєння як з боку США опозиції, так і СРСР – урядовим військам. Ініціатива не підтримана.

За рік захоплено більше ніж 1 тис. зенітних гірських установок і 30 тис. реактивних снарядів до них, більш ніж 700 мінометів і 25 тис. мін.

За рік загинуло – 759 чол., у т. ч. 117 офіцерів. Бойові втрати: 639 і 106. **Втрати техніки:** літаків – 16, гелікоптерів – 14, танків – 22, бронетехніки – 176.

1989

5 січня – із запізненням на два місяці почався другий етап виводу радянських військ.

23–26 січня – операція проти Ахмад Шаха Масуда на Південному Саланзі.

4 лютого – вихід останнього радянського підрозділу з Кабула.

15 лютого – останній радянський солдат залишив територію Афганістану. У 9.45 за місцевим часом генерал Б. Громов перетнув міст через річку Амудар'ю, у районі Термеза, символічно замикаючи останню колонну 40-ї армії.

24 грудня – II з'їзд народних депутатів СРСР визнав рішення про введення радянських військ до Афганістану, прийняте в грудні 1979 р., помилкою і таким, яке “заслуговує морального і політичного засудження”.

Січень – 15 лютого – загинуло 53, у т. ч. 10 офіцерів. Бойові втрати: 46 і 9. **Втрати техніки:** літаків і гелікоптерів – 7, танків – 2, бронетехніки – 17.